

A
VILÁGHÁBORÚ
OKAI.

A
HÁRMASSZÖVETSÉG
TÖRTÉNETE.

A M KIR. KÜLÜGYI TÁRSASÁG ÁLTAL
JUTALMAZOTT MŰ.

ÍRTA:
ÁDÁM T. ISTVÁN

ÁTNÉZTE ÉS AZ ELŐSZÓT ÍRTA
JÓZSEF KIR. HERCEG
TÁBORNAGY

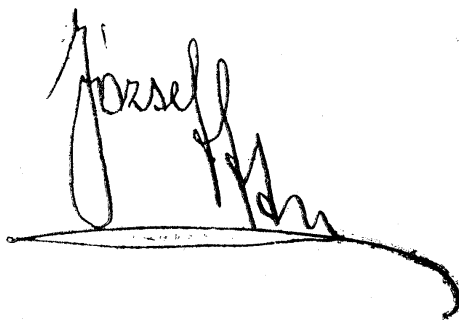
BUDAPEST, 1942

Előszó

Menez történelmi idők világos, érthető vázlata, mindenki részére könnyen áttekinthető és mégis a legfőbb eseményeket magában foglaló színes képe, melyben az azt követő vészes korszak magvát és csiráit megtalálhatja minden olvasó és tanulságos következtetéseket vonhat le magának.

Ez az értékes munka, nagy tanulmányok tömör kivonata, mely, amennyire adatok rendelkezésemre állanak, szerintem hű tükörképe az akkori eseményeknek.

Olvasását és tanulmányozását mindenkinek ajánlom!

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'József', with a long, sweeping horizontal stroke underneath.

Előszó.

A most folyó gigászi küzdelem történelmi oicadatulása még nem lehet feladatunk, mert még nincs meg a történelmi távlat. Annyit azonban mindnyájan tudunk, hogy az Európa új rendjéért folytatott heves, hősies küzdelmünk okai visszanyúlnak a Páris környéki békeszerződésekig, sőt azon túl is. Mint ahogy az 1914-18-as világháború okai nagyrészt az 1871-es frankfurti békeszerződésben rejlenek, ugyanúgy könnyü összefüggést találni az elmúlt világháború és a mostani világháború között.

Nyugodtan mondhatjuk azt is, hogy a most folyó háború már 1911-ben kezdődött, a marokkói válsággal és ha volt is viszonylagos húszéves szünet, ez a csend is egyik fázisa az új rendért és az emberiség boldogulásáért folytatott küzdelemnek.

A Szerző.

„Ne *pansi* jamais de Sa guerre,
mais penser-y toujours !

(Gambetta)

I. Előzmények

Egyre közeleg az az idő, amikor a hármasszövetség fogalma, mivel a kortársak egyre kevesebben lesznek, csupán a könyvekből lesz ismeretes, noha a későbbi nemzedék ugyancsak számon tartja majd, mert a hármasszövetség történetének utolsó fázisa nagyon közel esik a magyar történelemnek legtragikusabb dátumához.

A hármasszövetség eredete visszanyúlik az 1871. évi frankfurti békeszerződés utáni időkbe és vonatkozásban van a tiszavirágéletű elődjével, a „háromcsászár” szövetséggel.

A frankfurti békeszerződés után a győztes Németország kancellárja, Bismarck, (bár Franciaország a sedáni vereség után gyöngye ellenfélnek számított), előre gondolva egy későbbi francia támadásra, annál is inkább, mert a békeszerződés, a franciáktól elvett-területekkel gyarapította Németországot, Európa új rendjének biztosítására létre hozta a „háromcsászár szövetséget”, amelyet a három császár: I. Vilmos, I. Ferenc 3ózséf és II. Sándor orosz cár kötött (1872. IX. 5—12.) három császár berlini találkozásán.

Bismarck koncepciója tehát valóra vált. Németország, Oroszország és az Osztrák-Magyar-Monarchia szövetsége, eltekintve attól, hogy a három nagyhatalom különként is befolyással bírt a világpolitikára,

együttesen oly hatalmat képviseltek, hogy Franciaországnak egy időre le kellett mondani a revanche-ról. (Vannak, akik az 1871. utáni Franciaországnak a helyzetét, Magyarország trianoni békeparancs utáni helyzetéhez hasonlítják. Súlyos tévedés. Először, Franciaország a frankfurti békeszerződésben jelentékenyen kisebb területet veszített el, amelyen a lakosságának pártállása úgy Franciaország, mint Németország szempontjából kétséges volt. Ezenkívül a frankfurti békeszerződést megelőző háborúba nem a németek kényszerítették a franciákat és ezt, a franciák egyik büszkesége, Hugó Viktor is beismeri „*Histoire du un crime*” című könyvében).

Azonban Bismarck nemsokáig élvezhette a háromcsászár szövetség létrejötte által biztosított nyugalmat, mert amíg Németország Oroszországgal való barátsága zavartalannak mutatkozott; addig a nagy szfáv birodalom és az Osztrák-Magyar-Monarchia jó viszonya – csak látszólagos volt. A két hatalom egy területre, a Balkán félszigetre, akarta kiterjeszteni hatalmát. Kettőjük között az volt a különbség, hogy Oroszország kifejezetten igyekezett rátenni kezét a Balkán félszigetre, azon a címen, hogy az akkor még török uralom alatt álló szíávokát felszabadítsa és megszerezze magának a Dardanellákat. Tehát kettős cél vezérelte: a Földközi tengeri kijáró és a pánszláv törekvés. Ebben az időben a pánszláv mozgalom áthatotta egész Oroszországot.

Az Osztrák-Magyar-Monarchia pedig, amelynek nem voltak imperialisztikus céljai, (és ha voltak is, nem olyan nagyok, mint Oroszországnak), féltékenyerr nézte *ai* oroszok működését és így az oroszországi pánszláv párt izgatásainak éle elsősorban Ausztria-Magyarország ellen fordult, mert a birodalom útjában állt az ő merész balkáni terveinek.

Ugyanis ezidőben „Európa beteg emberének”, Törökországnak hatalma egyre vesztett Európában és a balkáni szlávok, akiknek nagy része abban az időben török fennhatóság alatt állt, vágyakozva tekintettek a testvér oroszok és görögkeleti egyházuk feje, az orosz cár felé, akiben jövődjüket „felszabadítójukat látták, aki majdan elűzi a más vallású és más fajú török elnyomóikat. Ez a vágyuk teljesült is. (Ennek okát igen érdekesen magyarázza meg gróf Teleki Pál, politikai földrajzában ... A sivatag szeptember területeken az országutakon bonyolódik le a forgalom és a város a közhatalom képviselője.) Törökország is tulajdonképpen sivatagi nép, hazája geográfiai hatása alatt gyakorolta szuverenitását még akkor is, amikor hazája földrajzi arculatától merőben különböző földrajzi tájakat hódított. A meghódított területeken is a hazai recept szerint csak országutakon és városokban, gyakorolta szuverenitását és ezt a hatalmat előbb-utóbb el kellett veszítenie.

Oroszország és a Monarchia a Balkánra gravitált Már pedig két dudás nem fér el egy csárdában, különösen akkor, ha az olyan alakú terület, mint a Balkán félsziget.

A Balkán félsziget széles bejáróval kezdődő «a tenger felé szűkülő oly kis földrajzi egység, amely yajmi kicsinek bizonyul oly két nagyhatalom okkupációs ambícióinak. Ha a Balkán félsziget a valódinak fordítottja lenne, akkor talán sok minden másképp történt volna.

Bismarck csak ideig-óráig tudta elsimítani a háromcsászár szövetség másik két tagja közt felmerülő ellentétekéi. A háromcsászár szövetség első elhométyosítását Gorcsakov orosz nagyherceg bujtogatásai okozták, aki (mint az akkoriban Oroszországban

természetes is volt), testestül-lelkeستül hazájának imperialistikus céljait szolgálta,

Bismarck mindent megtett a háromcsászár szövetség fenntartására, de az események feltartóztathatatlanul követték egymást.

Az orosz hadsereg a Dunahídon, Brailán át felvonult a Balkánra és az 1876—78-as orosz-török háborúban, amelyben előbb kudarc érte az orosz hadsereget, végül is Károly román fejedelem segítségével kiűzte a törököket a Balkánról és a győzedelmes cár továbbnyomulásának csupán a Márvány tengeren felvonuló angol flotta vetett véget.

Az orosz győzelmet csakhamar követte a sanstefanoi béke, amelyben a győztes oroszok nevében Ignyatev, ravaszgáról híres politikus diktálta a békefeltételeket és amelyben Törökország úgyszólván kiszolgáltatta magát az oroszoknak.

A sanstefanoi békeszerződés tartalmát az oroszok egyrészt az Osztrák-Magyar-Monarchiára, másrészt az angolokra való tekintettel titkolták, azonban a nagyhatalmak, amelyek nyugtalankodtak az orosz terjeszkedés miatt, 1878. június 13-ára Berlinbe kongresszusra hívták össze az érdekelt hatalmak képviselőit, hogy a keleti kérdést végleg rendezzék, azaz, hogy a sanstefanoi békeszerződésben Oroszország számára biztosított előnyöket, amelyekről a nagyhatalmak csak sejtették, hogy mily nagy kedvezményeket biztosít Oroszországnak, amennyire lehet, megnyirbálják.

A sanstefanoi békeszerződés, amelynek pontjai csak a berlini, kongresszus ideje alatt kerültek nyilvánosságra, a balkáni államok Törökország részéről való elismerésén kívül, az oroszoknak jelentős nagyságú európai és ázsiai területeket biztosít, azonkívül 310 millió rubel hadisarcot.

A berlini kongresszuson résztvevő nagyhatalmak képviselői a berlini szerződés 11. pontjában Oroszország hátrányára rendezték a keleti kérdést és abban nem kis része volt id. Andrássy Gyula grófnak, az Osztrák-Magyar-Monarchia akkori külügyminiszterének és ez végül is a háromcsászár szövetség felbomlását okozta.

A berlini szerződés és a hánrasszövetség megalakulása

A Balkánon fontos változásokat hozott létre az orosz pánszláv propaganda. A balkáni szlávokat szabadságra tüzelte és 1877-ben, a kis balkáni népek együtt harcoltak a Konstantinápolyra vágyó Oroszországgal, mely a pánszlávizmus jelszavával mozgatta balkáni sakkfiguráit.

Oroszország végcélja az volt, hogy mindezeket, ha mint önálló fejedelemségeket¹ is a nagy orosz birodalomhoz csatolja. Ezen a réven komolyan fenyegette a Monarchia létét is, úgy, hogy id. Andrassy Gyula gróf, a Monarchia külügyminisztere, is úgy látta jónak, ha a háromcsászár szövetség feloszlik és a berlini kongresszuson kénytelen volt a nagyhatalmak) hozzájárulását, de elsősorban Bismarckot kérni ahhoz, hogy Bosznia Hercegovinát okkupálhassák. Ilyenformán az orosz, szerb veszedelmet megelőzve, a "Monarchia a kongresszuson függetlenített Szerbiát és Romániát lekötölezni igyekezett. Noha a Monarchia nemzetiségi kérdései korántsem voltak oly veszedelmesek, mint a világháborút közvetlen megelőző években, még sem kellett különösebb, éleslátás ahhoz, hogy az orosz pánszláv törekvéeeic, amelyek tutaj-

¹Önálló fejedelemségek az orosz cár fennhatósága alatt.

donképen már a Katalin cárnőhöz benyújtott Pogodin-féle pánszláv tervezettel kezdődtek, alapján fenyegeti a Monarchia létét. Hiszen alig pár éve, 1875-ben a magyar kormány pánszláv izgatás címén bezárja a három tót gimnáziumot és feloszlatja a Slovenska Matica nevű irodalmi társulatot is és a már ' 1869-ben passzivitásba lépő erdélyi románok 25 tagú komitéjával ugyanígy jár el. A szerb mozgalomnak pedig, a Monarchia határán túl, a szerb királyságba nyúltak a szálai. Mindez az orosz pánszláv izgatás folytán és ez ügyek kezdődtek nemzetközi jelentőségüekké bonyolódni.

A berlini kongresszusnak (1878. VI. 13.—VII.- 15.) kéi vezéregyénisége: Bismarck és az id. Andrassy Gyula gróf. Kettőjük között Andrassy a céltudatosabb, Bismarck ebben az időben már habozó. Andrassy célja elsősorban a német és az osztrák-magyar szövetség, de gondof a balkáni népekre is. Az orosz falánkság korlátozására ezt tartja legcélravezetőbbnek. Bismarck azonban még habozik. Már látja, hogy, Ausztria-Magyarország és az Oroszország közötti el-lentéteket nehéz elsimítani. Az orosz szövetség azonban kedvenc eszméi közé tartozott és nehezen adj« fel. Bonyolulttá teszi a helyzetet, hogy I. Vilmos német császár és II. Sándor cár a politikai barátságon kívül személyi barátságot is tart fenn, mely utóbbi erősebbnek látszik. Bismarcknak azonkívül aggodalmai vannak az Osztrák-Magyar-Monarchiára nézve. Különösen a-magyarokat nem tartja megbízhatónak. A háromcsászár szövetség még áll, még a berlini szerződés után egy pár esztendeig is, de csupán illuzórikus. Bismarck óvakodott á nyílt szakítástól. Azonban az oroszokat már nem lehetett kibékíteni. A berlini szerződés, mely jó időre gátat vetett az oroszok balkáni terjeszkedésének, nemkülönben Andrassynak

balkáni politikája, mely a balkáni népek függetlenségét célozta, valamint a berlini szerződés 4. pontja, mely felhatalmazza Ausztria-Magyarországot Bosznia és Hercegovina ideiglenes megszállására es kormányzására, Oroszországot végleg elkeserítette. És amikor Bismarck habozott, hogy a két nagyhatalom közül melyiket válassza, közbejött II. Sándor cár, I. Vilmoshoz írt „fenyegető levele”, melyet Zarskoje Selóról írt (1879. augusztus 3.) és az ennél is fenyegetőbb orosz csapatösszevonások a nyugati végeken, végleges határozatra bírták Bismarckot, annál is inkább, mert közben arról is tudomást szerzett, hogy Oroszország közös háborút hozott javaslatba a francia kormánnyal és ezt a francia kormány csak azért nem fogadta el, mivel nem volt kellőleg felkészülve a revanchera. „Mi csak mostanában fejeztünk be egy dicsőséges háborút ... de súlyt helyezünk arra, hogy a vérünk és pénzünk árán elért eredmények ne maradjanak holt betűk ... bocsásd meg kedves Nagybátyám tényeken alapuló előadásom” írja II. Sándor t. Vilmosnak többek között és céloz arra, hogy Németország oroszellenes osztrák véleményt támogat.

1879. november 2.-ról keltezett második levelében II. Sándor igyekezett megmagyarázni I. Vilmosnak a csapatösszevonásokat. . . . „menyire sajnálom, hogy Te képes voltéi fenyegetés jellegét tulajdonítani a katonai intézkedések azon sorozatának, amelyek hadseregem átalakítása tett szükségessé.”

Ez azonban már későn jött. A német ús Osztrák-Magyar-Monarchia szövetséget (amely tulajdonképpen magát képezte a mindvégig hármasszövetségnek nevezett, más államokkal is kötött szövetségek hálójának) mér megkötötték.

A szerződést október 7-én írták alá Bécsben Ferenc József nevében gróf Andrássy Gyula, a né-

met császár nevében Reuss Henrik herceg, német-birodalmi nagykövet.

A szerződés lényege, hogy a Németbirodalom és Ausztria-Magyarország egy Oroszország részéről jövő támadás ellen tartoznak egymást védeni, tehát elsősorban ez a szövetség Oroszország baikáni befolyásának és Franciaország revanche politikájának ellensúlyozására alakult és nagy előnye a több: népekre az volt, hogy évtizedeken át az európai béke hathatós támaszának bizonyult.

A két állam közötti szerződés első cikke a következőképpen szól:

„Ha a reménység és a két magas szerződő fél őszinte óhajtása ellenére a két birodalom valamelyike Oroszország részéről megtámadtatnék, akkor a magas szerződő felek kötelezve vannak egymás birodalmait egész hadseregükkel támogatni és ennek megfelelően a békét csak közösen és egybehangzóan megkötni.”

A második cikk, noha nincs névszerint említve, elsősorban egy francia támadás esetére köttetett.

„Ha a magas szerződő felek egyike egy másik hatalom által megtámadtatnék, ezennel a másik szerződő fél kötelezi magát, hogy a támadót magas szerződő fele ellen nemcsak támogatja, hanem magas szerződő társa irányában legalább is jóakaró, semleges magatartást fog tanúsítani.”

Bismarcknak még nehézségekkel kellett megküzdenie, ugyanis I. Vilmos nem akarta a szerződési elfogadni. I. Vilmos vonakodása főleg az orosz cárra való tekintetében találja meg magyarázatát. Vilmos, aki ez időben Baden-Badenben tartózkodott s csak nem régen tért vissza Alexandrovában Sándor cárral való találkozásáról, ahol a két császár könnyezve esküdtött egymásnak örök hűséget.

De végül is Bismarck győzött, amikor Vilmossal szemben elővette legerősebb fegyverét és feltette a kabinetkérdést, mire a császár engedett.

Az idősebb Andrássy Gyula pedig, terveit megvalósítottak látva, már a szerződés aláírása előtt bejelentette lemondását úgy, hogy a szerződés aláírása utáni napon, október 8-án jelent meg gróf Andrássy Gyulát, hivatalától felmentő királyi kézirat. Utódjául báró Haymerle római követet nevezte ki az uralkodó, A sors iróniája, az idősebb Andrássy által kivívott hármass szövetséget 1918-ban fia, ifj. Andrássy Gyula gróf bontotta fel, amellyel taktikai hibát követett el.

Olaszország csatlakozása. Újabb szövetségek.

1882. május 3-án Olaszország is csatlakozik ét így a tényleges hármasszövetséget, a három nagyhatalom öt évre kötötte meg. Olaszország csatlakozásának az oka Bismarck keleti politikájában kereshető, mely egyenesen bátorította a franciák gyarmati vállalkozásait, hogy gondolataikat a német elleni, bosszúálló háborútól elterelje, Olaszország pedig, mely akárcsak Franciaország, gyarmatok megszerzésére törekedett, elkeseredett riválisuk, a franciák tuniszi előnyomulása miatt és ezért csatlakozott a két európai nagyhatalom szövetségéhez. Olaszország — amely összehasonlíthatatlanul sem volt oly egységes, mint a fascista Itália — később angol fenyegetésre avatkozott be a központi hatalmak ellen a világháborúba. (Lásd XIII. fejezetet.)

Bismarck azonban az újabb csatlakozással sem találta Németország szempontjából megnyugtatónak a helyzetet. Nemkülönben Ausztria-Magyarország érdekei is megkívánták a más államokhoz való közeledést.

Bismarck meg volt győződve, hogy a francia köztársaság azonnal szabad folyást enged bosszúvágyának, mihelyt alkalmas szövetségest talál. Ezért szüntelenül újabb és újabb szövetségi kombinációk kieszelésében és megvalósításában fáradt. Az osztrák és orosz ellentétek ellenére igyekezett Orosz-

országgal a jó viszonyt fenntartani, de ezenkívül a hármasszövetségnek új hajtásai sarjadtak ki. Bismarckot, a szövetségek lidérce egy percre sem hagyta nyugodni és addig szövögette a szálakat, míg végre, közvetve, vagy közvetlenül, valamennyi számottevő európai hatalmat kapcsolatba hozta a hármasszövetséggel. Az eredeti hármasszövetség mellé, több új hármas és négyes szövetséget hozott létre, amelyek mindegyike az általános európai béke biztosításán felül még valamely pontosan körülhatárolt konkrét célra irányult.

Az osztrák-magyar, német, román hármasszövetség 1883. október 30-án alakult, míg 1887-ben az osztrák-magyar német szövetség határozottabb alakot; öltött, miszerint a német birodalom és Ausztria-Magyarország; egy Oroszország részéről jövő támadás ellen tartoznak egymást védeni, mint azt az 1879. október 7-én kötött szerződés is hangsúlyozza. Azonkívül jóakarató semlegességre kötelezi magát. A német birodalom és Olaszország pedig egy Franciaország részéről jövő támadás ellen tartoznak egymást védeni.

Ezt követte az angol, olasz és osztrák-magyar entente, a Földközi tenger megóvására (1887 február 12. és március 24.), mely néhány hónappal utóbb a Kelet rendjének és főleg Törökország függetlenségének megvédésére szánt balkáni szövetséggé alakult ét. (1887. XII. 12—16.) Ugyanez időben jött létre a spanyol, olasz és osztrák-magyar entente, mely szintén a földközi tenger státusquojának megőrzését tűzte maga elé célul.

De sikerült Bismarcknak ismét létrehozni a második háromcsászár szövetséget is, mely az általános európai béke mellett elsősorban a balkáni helyzetre volt tekintettel, így biztosította Ausztria-Magyarország

beleegyezését Bulgária és Kelet Rumélia egyesítésébe és viszont Oroszország hozzájárulását a boszniai okkupáció „alkalmas időben” annexióra történő átcserélésére.

Ezt azonban fenntartani nemi lehetett, a második balkáni válságban feloszlott.

Bismarck koncepciói.

Bismarck koncepciójának a lentebb említetteken kivi)) van még egy érdekes pontja. Ugyanis Bismarck nem elégedett meg avval, hogy Franciaországot mozdatatlanságra kényszerítő szövetségek hálózatát szövögesse, amelybe végül is annyira belegabalyodott, hogy a régi vaskancellárból egy beteges, rémlátásoktól gyötört ember lett, hanem azon igyekezett, hogy lehetőleg az európai hatalmak figyelmét elterelje az európai eseményekről. Ezt pedig úgy vélte elérni, hogy míg gyarmati politikáját teljesen elhanyagolta, addig Franciaország és Olaszország figyelmét felhívta Afrikára, míg Oroszországnak igéretföldként Ázsiát ajánlotta, az Osztrák-Magyar Monarchiának pedig Balkánt. Angliával nem törődött. Anglia Bismarck szempontjából nem számított ellenfélnek. A szomszédok tekintete pedig a távoli gyarmatokra fordult és ez időben indult meg rohamosan Afrika gyarrhatosítása is, amelynek eredményét nemcsak ma látjuk, hanem már a világháborúban is volt alkalmunk tapasztalni, amelyek még katonai szemmel is hatalmas arányúak és amelyek példájára elegendő felhoznunk Franciaország másfélmillió színes hadseregét. Bismarck ezirányú tevékenysége hozta létre azt a folyamatot, amelyben a Németországra veszedelmes erők úgyszólván mind kivonultak Európából, amely erők a világháborúban meghatványozottan visszajöttek.

III.

Formulák a német külpolitikában.

II. Vilmos trónralépése.

1886-ban I. Vilmos halála után fia, Frigyes került Németország trónjára, aki mindössze 99 napig uralkodott és gégebajban halt meg. Frigyes halála után II. Vilmos lett Németország császára.

II. Vilmos új érárt, új politikát jelentett, de ezenkívül a civilizáció rohamos fejlődésével kapcsolatban oly gazdasági tények játszottak közre, amelyek oly befolyást gyakoroltak a világpolitikára, hogy a hármasszövetségen kívülálló nagyhatalmak egyre jobban érezték a hármasszövetség súlyát nemcsak a politikában, hanem a gazdasági életben is.

Míg Bismarck elhanyagolta a gyarmatosítási politikát, addig Vilmos császár (meg kell adni, hogy erre az egyre hatalmasabban fejlődő német ipar is kényszerítette, ha nem is tudatosan), tekintetét rávetette a távoli gyarmatokra is, már az 1880-as években bámulatos gyorsasággal megindult a német gyarmatosítás. A gazdasági fellendülés nyomában a hatalmi igények növekedése és a külső terjeszkedési vágya járt. A németek hozzákezdtek a bagdadi vasút építéséhez és 1883-ban Délnyugat-Afrikára, 1884-ben Togóra és Kamerunra, 1885-ben Keletafrikára, Uj-Guineára, Bismarck, Salamon és Marsa! szigetekre, 1898-ban Karolinára terjesztette ki befolyását Németország és így esett, hogy a századforduló a gyarmato-

sító államok sorában a negyedik helyen találta Németországot.

II. Vilmos egész más nézeten volt, mini Bismarck Bismarcknak csakhamar nyugdíjba kellett mennie. IS. Vilmos maga akarta csinálni és csinálta is a politikáját. Abszolutisztikus uralkodó volt. Ezért tartották őt a franciák a háború felidézőjének, pedig nem akart háborút. Ausztria-Magyarország pedig a szövetségben annyira egybeforrott Németországgal és a két állam annyira kitarzott egymás mellett, hogy szinte előrelátható volt, hogy a hármasszövetség tagjai külpolitikájukban vagy együtt győznek, vagy együtt bukhatnak. Különösen állt ez a tétel Németországra és Ausztria-Magyaroszágra vonatkozólag. A harmadik szövetséges, Olaszország kilengéseit (a két másik szövetséges diplomatái előtt köztudomású volt) nem tartották nagyjelentőségűnek.

A német viszonyok megváltozására legkorábban Anglia reagált. A német ipar éjjel-nappal dolgozott, fejlődött és a vámok védelmében dumping áron látta el a világot termékeivel úgy, hogy a angol iparos- és kereskedővilág már a 80-as évek végén ráeszmélt a német verseny veszélyességére (Made in Germany 1887. VIII. 13. védjegy törvény.) Az-angol sajtóban és közéletben egyre gyakrabban hangzott el annak a megállapítása, hogy a brit birodalomnak Németország a legveszélyesebb ellenfele és „a németek minden tetteiben angolelleses tendenciát láttak. De a gazdasági okokon kívül még annál is hatásosabb érv volt a német flotta építőtervekre való hivatkozás.

Ugyanis II. Vilmos politikájának két fő hibája volt. 1. Bismarckkal ellentétben, ellene volt mindenféle szövetségnek, elhanyagolta az orosz barátságot, mely az osztrák ellentétek ellenére is, ha nem is

sziklaszilárdan, de fennállt. Azon az állásponton volt, hogy Németország nem akar háborút, tehát minnek a szövetség. Ha pedig megtámadják, akkor, meg van olyan hadserege, hogy megvédje magát. 2. Hogy amíg Bismarck a szárazföldi hadseregnek volt a híve, addig Vilmos a német hadsereg megszervezésében, a tengerészeire vetette magát és trónralépésével egyidejűleg hatalmas iramban kezdődött meg a német hajók gyártása — jobban, mint az angoloknál.

II. Vilmos hajózás iránti nosztalgiáját avval magyarázhatjuk, hogy Vilmos anyja angol nő volt, Viktória angoi királynő leánya. Vilmos nem volt kontinentális hadvezér, ezért nem nyert a szárazföldön, de nem volt óceánikus sem, mert a vizén is vesztett tulajdonképen. Vilmos megosztotta Németország haderejét A világháború alatt két főhadiszállása volt; tengerészeti és szárazföldi, amelyek bizalmatlanok voltak egymáshoz.

Az angol diplomácia, bár az angol közvélemény már németellenes volt, mindenképen igyekezett a hármasszövetséggel, de elsősorban Németországgal, határozottabb formában szövetségre lépni. Ebben a józan realizmus vezette az angol diplomáciát. De éhez még hozzájárult az a titkos reménykedés, hogy a szövetség esetén a német világuralmi törekvések is könnyebben ellenőrizhetők és mérsékelhetőbbek lesznek.

Salisbury lord miniszterelnök és külügyminiszter már 1895-ben igyekezett közelebbi viszonyba lépni Németországgal, felajánlva a hármasszövetség harmadik tagjának, Olaszországnak, Abessziniában erősen szorongatott helyzetének megkönnyítésére Anglia segítségét, megpendítve Törökország felosztásának gondolatát. Azonban Holstein Frigyes tanácsos, a német külügyi hivatal tulajdonképeni vezetője azt hit-

te, hogy Angija csak eszközül akarja felhasználni Németországot és visszautasította az angol közefedést Ugyankor II. Vilmos és Salisbury ford cowesi találkozója is sikertelenül végződött és Salisbury lord II. Vilmos állítólagos durva magatartása miatt sértődve távozott.

Újabb angol szövetségi ajánlatok Viktória halála.

Az angolok még mindig nem mondtak le arról a reményről, hogy Németországgal sikerül a szövetségben megegyezniök. Salisbury haragja is enyhült és ismételten fogékonnyá vált a német barátság iránt.

1898. tavaszán Chamberlain gyarmatügyi miniszterrel egyetemben, újabb ajánlattal fordult Hatsfeid német nagykövethez, amely lényegileg az oroszok ázsiai terjeszkedésének korlátok közé szorítását célozta.

II. Vilmos és Bülow kancellár, az agg Hohenlohe herceg helyettese, hidegen fogadták az angol ajánlatot és az épülő flottára való tekintettel nem akarták megkötni kezüket. Ugyanis az angolok kikötése az volt, hogy a németek csökkentsék a német hajóhadak számát, vagy legalább is a további építéseket *redukálják* és csak annyit építsenek, amennyi Németország tengerének védelmére elegendő.

Ha a németek ezt a követelést teljesítik, a világ történelme talán másképp alakult volna s az emberiség talán elkerülhette volna a világháborút, de az angói feltételek elfogadása szégyenletes lett volna.

Hasonló eredménytelen maradt Chamberlain leicesteri beszéde, amelyben a Marokkó ügyben való megegyezést és Amerika bevonását jelölte ki

a kötendő szövetség alapjául. (1899.. XI. 29.)

Az utolsó szövetségi kísérlet az angolok részéről 1901-ben, Viktoria angol királynő halálakor történt. Viktoria temetésére az összes európai uralkodók, II Vilmos is, aki Viktóriának unokája volt, megérkezett. Az angolok nagy tüntetést rendeztek mellette, kinevezték az angol hadsereg tábornagyává. Vilmos azonban, az egyéniségét jellemző nyersséggel felajánlotta a trónra kerülő 66 éves Edwardnak, hogy szívesen ad neki leckét az uralkodásból. A berlini külügyi hivatal, amikor az angolok újból kísérletet tettek a japánok; bevonásával létesítendő szövetségre, oly feltételeket szabott, amelyeket az angolok nem fogadhatlak el. Nevezetesen azt kívánták, hogy a tárgyalások Bécsben, Goluckowski osztrák-magyar közös külügyminiszter vezetésével follyanak. Az angolok nem fogadták el ezeket a feltételeket és mielőtt a tárgyalások végleg megszakadtak volna, Salisbury célzást tett arra, hogy mivel Németország elzárkózik a szövetség elől, Anglia kénytelen lesz az oroszokkal szövetségben. De Bülow kancellár ezt nem hitte el. Nem tudta elképzelni, hogy az angol és orosz egymással ellenkező érdekei közös nevezőre hozhatók. Bülow tévedett.

Edward trónralépése. A bekerítő politika kora.

Később az angoi diplomácia sikerei ugyancsak rációfoltak Bülowra.

Az angol diplomáciában nagyobbak a távlatok. Ez az óceáni diplomácia. Ruganyos és minden helyzetben feltalálja magát. Olyan, mint a tenger vize, ha meg akarjuk fogni, kicsúszik tenyerünkől, míg a „szárazföldi diplomácia” egyenesebb, őszintébb, kilométerekben számol. Ez magyarázza meg az angoi diplomácia sikerét,

Amikor VII. Edward, aki 66 éves koráig volt welsi herceg, átvette az uralmat, ugyancsak meglepetést keltett azok előtt, akik azt hitték, hogy a társasági életet szerető welsi hercegből nem lesz jó uralkodó.

Edward trónralépésekor az volt a helyzet, hogy mindenki Anglia ellen fordult. A nemzetközi politika angolelleses volt és rövid pár év alatt pedig ez a helyzet a hármasszövetség hátrányára fordult meg.

1906-ban már mindenki láthatta, hogy Németország és vele együtt Ausztria-Magyarország elszigetelten áll a nemzetek között.

Amikor a németek az utolsó angol szerződési ajánlatot 1901-ben visszautasították, ugyanebben az

évben az angol diplomácia, amelyben a legnagyobb szerepet VII. Edward vitte, érintkezést keresett az U. S. A.-val és megkötötték az angol-amerikai szerződést, amely a diplomáciai történetben „panama szerződés” néven ismeretes. Ez a szerződés látszólag Anglia hátrányára egyoldalú volt. Ugyanis ebben a szerződésben Anglia beleegyezik abba, hogy Amerika a Panama csatornát megépíthesse, használja és védelmezhesse és ennek ellenében Anglia nem kap semmit. Akkorában persze ez nagy csodálkozásra adott okot a nagyhatalmak körében, akik azonban a szerződés titokban tartott záradékát nem ismerték. A záradék ugyanis azt tartalmazta, hogy az U. S. A. Angliát bajbajutása esetén támogatni tartozik. És hogy Amerika a záradékban vállalt kötelezettségeknek mennyire eleget tett, a központi hatalmak a világháborúban saját kárukon tapasztalták.

Amerika csupán a harctérre két millió katonát küldött, akik eldöntötték a háborút, noha ezt úgy a franciák, mint a németek tagadják. A franciák azért, mert evvel a francia dicsőséget látják megtépázva, a németek pedig azért, mert ez a bűvárhajóharcok sikertelenségét bizonyítja. Ha a bűvárhajóharc teljes sikerrel járt volna, egyetlen amerikai katonát sem lehetett volna Európában partra tenni.

Ezzel a szerződéssel indult meg az angol háború a hármasszövetség ellen.

A Panama szerződést követte az 1902. január 30-án létrejött angol-japán szövetség.

Azután Anglia Franciaországot vette sorba, amely az ősi ellenségeskedés miatt nem volt könnyű feladat, noha a németbarát Hanotoux öfökébe Delcassé került a francia kormányra.

Edward, ahol lefietett, személyesen képviselte az angol diplomáciát, 1903 május 1-én látogatást tett

Parisban, amelynek eredményeképp 1904. június 8-án a marokkói és egyiptomi kérdést tisztázó entente cordiale jött létre, ha formailag nem is, de lényegileg már Németország és a hármasszövetség ellen irányult.

Nemsokára Angliának sikerült megnyerni Oroszországot is, amelyről arrébb bővebben szólunk.

Látjuk, hogy az angol diplomáciának sikerült eredményt elérni a hármasszövetség ellen, amelyet jóformán bekerített: elzárta a külvilág elől. Ezt különösen a háború alatt érezték a központi hatalmak.

Az angol diplomácia sikerei VII. Edward nevéhez fűződnek és noha VII. Edward bekerítő politikája a hármasszövetség ellen irányult, nem akart háborút és míg élt, sikerült is ezt az akaratát érvényre juttatni.

A hármasszövetség megrendülése

Olaszországot Abessziniában katasztrofális vereség érte, amelyből az olasz közvélemény azt a tanulságot merítette, hogy az álmodott nagy Olaszországot csak az idősebb latin testvér, Franciaország segítségével teremtheti meg és imperialisztikus politikát! súlypontjának a Balkánra való áthelyezését követelte. A hivatalos olasz politika sietett az olasz közvélemény kedvére tenni. A hármasszövetséghez hű Crispi lemondani kényszerült és az új miniszterelnök, Rudin» marquis avval a bejelentéssel kezdte el működését, hogy Olaszország együttes angol-francia támadás esetén nem hajlandó fegyveres támogatásban részesíteni szövetségeseit.

De 1901-ben a radikális Zanardelli már tovább ment: egyenesen a hármasszövetség felbontását tervezte és Olaszország a szövetség harmadik megújítása után (1902) formális semlegességi szerződési kötött Franciaországgal, amelynek Bécsben és Berlinben rövidlátó módon nem tulajdonítottak jelentőséget.

Az Osztrák-magyar monarchia belső bajai.

Az angol diplomácia sikere

Nagy Péter cár mondja végrendeletében: „mindig a gyengébbet kell megtámadni.”

A hármasszövetségben ha eltekintünk az olasz ingadozástól, Ausztria-Magyarország volt a gyengébb fél. A Monarchia, amely többféle nemzetiségből állott, nem rendelkezett oly egységes nemzeti szellemű hadsereggel, mint Németország. A világháborút megelőző parlamenti harcok, amelyeket Magyarország vívott az uralkodóházzal, az angol diplomácia malmára hajtották a vizet, és már a század elején megindult a hadjárat a 'sajtóban a Monarchia ellen, mely elsősorban a nemzetiségeket igyekezett szítani. A magyar képviselőház és a király közti ellentét, mely különösen a katonai kérdésben csúcsosodott le, oly politikai zavarokat okozott (chloppy hadiparancs), mely elterelte a figyelmet a Monarchiának az országon kívül történekről. Közben az angol sajtó gondoskodott arról, hogy a Monarchia nemzetiségi kérdését mindinkább európai problémává fűjja fel. Ausztriában ez időben lassan már el is üszkösödik a nemzetiségi kérdés, a parlamentarizmus alig-alig vonszolja magát és Csehországban egyre-másra hirdetik ki az ostromállapotot, Magyarországon pedig önáltató optimizmussal a „harmincmillió magyar” álmát szug-

gerálva, igyekeztek a Nemzetbe lelket önteni. S noha a magyarországi nemzetiségek erősen mozgolódtak, e kérdés tanulmányozását szinte teljesen átengedték a „Huszadik század” iskolájának, amely dogmatizmusa és a magyar történelemmel szemben való megértetien álláspontja miatt nem volt alkalmas arra, hogy a kérdéssel szemben a magyar közvéleményben több megértést keltsen és a megegyezés útját egyengesse. Akcióba léptek a jászioszkárok, a kunfizsigmondok, a garamiernők, az „entellektüellek”, akik a „Galilei körben” és a „szociológus” tanyákon egy követ fújtak a türelmetlen nemzetiségi izgatókkal. A magyar szociáldemokraták, minthogy idehaza egyre növekvő táboruk ellenére nem tudtak elég hatalomra és befolyásra szert tenni, a nemzetiségek útján még nagyobb táborra és külföldi kapcsolatokra igyekeztek szert tenni. Köztudomású, hogy Scotus Viator magyargyalazású cikkeihez szolgáló anyagot Budapestről kapta. Tehát VII. Edward míg a nyugati sajtókampány irányításával igyekezett a világ ellen-szenvét a hármasszövetség ellen szítani és az Osztrák-Magyar-Monarchia belső rendjét megbolygatni, addig tovább szötte a hármasszövetséget körülzáró hálót is. Sikerült létrehoznia az angol-orosz szövetséget, amelynek létrejöttében a német külügyi hivatal kételkedett. Hogyan sikerült ez? Az 1902-es angol-japán szövetség 3 évre kitört orosz-japán háborúban óriási nagy vereséget szenvedett és ázsiai politikáját félbehagyva, sebesülten sántított vissza Európába. Evvel a megvert óriással, amelynek belső békéje az orosz-japán háború után szintén megingott, könnyű volt Angliának szövetséget kötni. Ebben a szövetségben Anglia megegyezett Oroszországgal a perzsa kérdésben és evvel végleg sikerült a központi hatalmakat körülzáró háló utolsó csomóját is megkötni.

Az algecirasi konferencia és a hármasszövetség ellenhúzásai

Nem mondhatjuk, hogy a hármasszövetség diplomáciája tétlenül nézte volna az angol diplomácia cseiszovényeit, hanem a maga részérői szintén megtette az ellenlépéseket, ezek azonban vagy nem értek fel az angol diplomácia sakkhúzásával, vagy olyan szerencsétlen lépéseknek bizonyultak, amelyekké! még jobban fokozták a hármasszövetség elleni ingerültséget. Különösen Németország volt azon, hogy Oroszországgal a jóviszonyt megtartsa és lehetőleg vele tartós szövetséget kössön, sőt egy ideig abban is bíztak, hogy Péterváron keresztül Parisba is megtalálják az utat, hogy ezen a réven módot nyerjenek az entente cordiale szétrobbantására. A németek az orosz-japán háborúban az orosz keleti flotta részére szénét szállítottak.

Noha sikerült az orosz politikai rokonszenvet némileg felerősíteni, ezzel egyidejűleg azonban annyira fokozták Anglia gyűlöletét (Anglia ez ügyben háborúval is fenyegette Németországot), hogy végeredményben a kár nagyobb volt, mint a haszon. Ugyanakkor II. Vilmos formális szövetséget ajánlott fel a cárnak avval a szándékkal, hogy harmadik tagul Franciaországot is felvennék, ezt azonban Lamsdorf orosz külügyminiszter, valamint utódja Izwolsky határozottan megtagadta és így Vilmos császár vég-

zetes diplomáciai hibát követett el. Az angol közvélemény most már végleg Németország ellen fordult, VII. Edward pedig eddigi sikereit még avval is betétni kívánta hogy a hármaszövetségből elhódítsa az entente cordiale számára az Osztrák-Magyar-Monarchiát. Éveken át látogatott el Marienbadba üdülésre és mindannyiszor nem hivatalosan érintkezést keresett Ferenc Józseffel, hogy kedvenc tervét megvalósítsa. Egyszer hivatalosan is volt Ischlben de az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország között a barátság oly szilárd volt, hogy azt megbolygatni még VII. Edwardnak sem sikerült.

A Bismarck utáni német gyarmatizáció politika nem nézte közömbösen a többi európai nagyhatalom tengerentúli tevékenységét sem, amely gyarmatok megszerzésére irányul. És alig, hogy a szénválság elsimult, a nyomban rá felvetődött marokkói kérdésben újból felriasztotta Európát.

Az európai diplomácia az időben egy hatalmas rajzó méhkaszhoz hasonlított, amelyben „királyok, királynők” rajzottak élénk dongással. S noha ebben az óriási méhkaszban látszólagosan a legnagyobb zavar uralkodott, mindnyájan látták az elkövetkezendőt: a világháborút.

Az újonnan felvetődött marokkói kérdésben látszólag Franciaország volt a cselekvő fél, de a háttérben az angol diplomácia keverte a kártyát. Franciaország az entente cordiale megkötése után érvényesíteni akarta az 1904. április 8-iki szerződés titkos pontjában Marokkó birtokbavételére nyert jogait, s miután a Marokkóban ugyancsak érdekeit Spanyolország beleegyezését nyerte St. René Tallandier útján olyan rendszabályok keresztülvitelét akarta kicsikarni Abdul Aziz szultántól, amelyek egyértelműek lettek

volna a francia protektorátus marokkói bevezetésével

Ennek a híre Berlinben nagy izgalmat keltett: a német gazdasági élet erősen érdekelve volt már ugyanis Abdul-Aziz országában, amelyet a német imperialisták már is jövődó német gyarmatnak tekintettek. A német diplomácia tehát közbe vetette magát. Oe a tiltakozás módját nagyon szerencsétlenül választotta meg.

Vilmos császár tüntető és váratlan látogatást tett Tangerben, s- a szultán szuverén jogának, német részről történ! nyomatékos hangoztatása a francia és angol közvélemény újabb felháborodását eredményezte. És amikor a németek egy marokkói nemzetközi konferencia összehívását indítványozták, az idegesség annyira fokozódott, hogy, már akkor majdnem háborúra került a sor. Az akkori francia miniszterelnök Delcassé, biztosítva az angolok támogatásától, a háború mellett foglalt állást, azonban minisztertársai, akik még nem érezték hazájukat eléggé felkészültnek a revanchera, leszavatták a miniszterelnököt és Deicassé lemondásával enyhült a veszély. A német diplomácia azonban ugyancsak tanúságot tett rövidlátó körü politikájáról. Ahelyett, hogy kihasználva Delcassé lemondásával előállt helyzetet és meg egyezett volna Franciaországgal, csak azért is csupár presztízs hajhászásból erőszakolta a konferencia összehívásai. Ebben a céljában Ausztria-Magyarország, a szövetséges társ, minden tekintélyével támogatta és így sikerült is az algecirasi konferencia egybehívásával diplomáciai sikert elérni, de e sikerért súlyos erkölcsi vereséggel bünhődtek, mert az Algecirásban összehívott konferencia (1906) csak arra szolgált, hogy a világ elé tárja a hármasszövetség teijes elszigeteltségét.

Olaszország, a hárnasszövetség (harmadik tagja ezen a konferencián nyíltan az ententével szavazott. Ez a konferencia csak arra volt jó alkalom, hogy Anglia befejezze diplomáciai művét. Azonkívül, hogy a konferencián még jobban összemelegedett Franciaországgal, sikerült Oroszországot, a perzsiai ellentétek dacára bevonnia messze nyúló politikai számításaiba. Oroszország különösen kapható volt, mert az angol-japán szövetség 1905. augusztus 12-én, megújítása után már nem volt mit remélni a Keleten.

E konferencia után Oroszország még mohóbban vetette magát a Balkánra.

A balkáni kérdés. Bosznia-Hercegovina annektálása

A Balkán, mint a múltban, most is hálás talaján bizonyult az orosz agitációnak, Románia, a hármasszövetség ismételt megújítása dacára, ugyancsak Szentpétervár felé tekintgetett. Sándor szerb király tragikus halála (1903. január 1.) egyszerismindenkorra véget vetett Szerbia és a Monarchia jó viszonyának. A Karagyorgyevicsék trónralépésével a nagy szerb eszme jutott túlsúlyra és az orosz barátság is Monarchia-ellenes irányba terelte a szerb külpolitikát. Az 1906-ban kitört Monarchia és Szerbia közti vámháború, már ennek az új irányzatnak volt a megnyilvánulása. És hogy Olaszország még mindig nem lépett ki végleg a hármasszövetségből, annak oka a szerbek terjeszkedési vágya, mely olasz érdekekbe ütközött (minthogy ütközik ma is).

Az orosz-japán háború után, az orosz külügyminiszteri székbe, új arcú diplomata került: Izwolsky Alexander Petrovich, Izwolsky legjobb barátja, aki később hivatalában őt követte, Sasanow, igen érzékeny lelkületű embernek jellemzi, mint az olyan embert, aki a rajta ejtett „igazságtalan” sértést nem felejtje el.

Mindezeket előre bocsátva, meg tudjuk érteni a következő események sorozatának rugóit, amelyeket a hisztérikus sértődöttség és az ebből fakadó

gyűlölet mozgatott és amely végül is a világtörténe-
temben páratlan embermilliók mézárására vezetett.
Mint látni fogjuk, a legtöbb esetben nem a nemzeti
eszme, nem a hazafiasság volt az oka a jóvátehet-
etlen események kirobbanásának, vagy ha ez is volt
az ok, úgy az nagyon kis részben játszott szerepet,
a mindent hátrató, egyéni hiúságból fakadó törek-
vések mellett.

Ausztria Magyarországnak diplomáciája már ré-
gen óhajtotta az 1878-as berlini szerződés 4. pontja
értelmében okkupált Bosznia-Hercegovina ennek-tá-
lát. Ugyanis a berlini szerződés 4. pontja Ausztria-Ma-
gyarországot Bosznia-Hercegovinának csak ideigle-
nes megszállására és kormányzására hatalmazza fel.

Izwolsky, az új arcú orosz politikus, Oroszország
balkáni céljainak elérése mellett, meg akarta szerez-
ni a Dardanellákat is Oroszország számára, hogy így
a tengerre szabad kijárót biztosítson magának, bal-
káni céljai elérésében ne csak Romániára legyen
kénytelen támaszkodni. És míg az oroszok melletti
hangulatkeltő propaganda diplomáciai jegyzékválí-
ások a románokká! és szerbekkel folytak, addig az új
arcú politikus európai diplomáciai körútra határozta
éi magát a Dardanellák megszerzése ügyében, eltö-
kélve magát arra is, hogy Ausztria-Magyarország ja-
vára a balkáni kérdésben engedményekre is kész.

Izwolsky tudta jól, hogy a Monarchia, Bosznia-
Hercegovina időleges okkupációját minél előbb sze-
retné annexióra változtatni és így első útja, 1908.
szeptember 15-én Bécsbe vezetett, ahol felkereste
Aerenthal közös Külügyminisztert és felajánlotta
Oroszország beleegyezését az annexióba, ha ennek
ellenében a Monarchia támogatni fogja a tengerszo-
ros megnyitását sürgető orosz követeléseket

Aerenthal Ferenc Józseffel együtt kapva-kapott

az ajánlaton, Izwolsky pedig, mint aki jól végezte dolgát, tovább utazott Rómába, majd Parisba és Londonba

Közben Aerenthal sietett I. Ferenc Józseffel megfogalmazni a nagyhatalmak külügyminisztereihez intézett körleveleket, amelyekben bejelentik a kérdéses terület anektálását. Ezek a körlevelek már szeptember 29-én elmentek a *Monarchia* külföldi követeihez avval a mellékeli utasítással, hogy a körleveleket csak 1908. október 5-én adják át az illetékes kormányoknak, mely napon az osztrák és magyar hivatalos közlönyökben megjelenik a két tartomány birtokbavételéről szóló kihirdetés, Tehát, hogy a nagyhatalmak már mint befejezett tényről értesüljenek Bosznia-Hercegovina anektálásáról.

Azonban a Monarchia párisi követe szabadságon lévén, helyettese október 2-án megtalálta a körlevelet, nem tudva a mellékelt utasításról, azt október 3-án kézbesítette a francia kormánynak és így az idő előtt kipattant titok hatalmas port vert fel a világsajtóban.

Időközben Izwolsky, Róma, Páns után, ahol tervét szintén tudomásul vették, Londonba érkezett, Londonba, ahol élete legnagyobb csalódása érte. A londoni külügyminisztériumban ugyanis legkerekebben kijelentették Iswolskynak, hogy a Földközi tengeri, átjáró orosz birtokbavételére Anglia sohasem egyezik be. Közben persze megtörtént a kérdéses tartományok birtokbavétele, mire Szerbia azonnal mozgósított és egyben, régebbi megegyezésekre való [^]hivatkozással, felszólította Oroszországot is Ausztria-Magyarország elleni mozgósításra, izwolsky kétségbeesetten táviratozott vissza, hogy nem mozgósíthat. A botrányt nem lehetett elsimítani, Izwolsky kénytelen volt lemondani. de annak ellenére., hogy a

boszniai válságnak ő volt az oka, ő is beállt a háborús uszítók közé és hogy akkor nem lett háború ez ügyből, az nem is annyira Izwolsky táviratának köszönhető, hanem Franciaország magatartásának, aki ép ezidőben kötött egyezményt Németországgal a marokkói kérdésben. Annak ellenére, hogy Sir Edward Gray, Anglia nevében mindenáron európai konferencia alá akarta vinni az ügyet, a francia közvélemény még húzódott a balkáni orosz érdekek mindenben való követelésétől. Így a berzenkedő Szerbia magára maradva, a nagyhatalmak együttes demarsárra kénytelen volt elismerni, hogy Bosznia-Hercegovina annektálásával semmiféle rövidséget nem szenvedett. Így az annexiós válság a hármasszövetség győzelmével végződött, de ez nem egyenlítette az ellentéteket, sőt Edward még fokozottabb tevékenységet fejtett ki s noha sűrű franciaországi látogatásai még nem hozták meg a kellő eredményt, mert még nagyon meleg volt, a friss keletű francia-német marokkói egyezmény Olaszországnál már sokkal nagyobb sikert ért el.

Ezidőben egymást érték a politikai találkozók. Még alig múlt el két év, Edward király gaetai látogatása után, már 1909-ben újabb ellátogatott Bajaebe és az orosz cár radzonigi (1909 október 24.) látogatása még jobban kiélezték a fennálló helyzetet. Különösen az utóbbi esemény vetett éles világosságot a folyamatban lévő hatalmi átcsoportosulásra. A cár ellátogatásában feltűnően került a Monarchiái.

Megemlítsre méltó, hogy a magyar kormány ellentétben Ferenc Józseffel, nem helyeselte Bosznia-Hercegovina annektálását. Az 1908 október 3-iki minisztertanácsban Andrassy és Apponyi az annexió elten foglalt állást és a minisztertanács jegyzőkönyveleg kimondta, hogy az annexiót nem ellenzi, de nem

is vállalja és a felelőséget a közös minisztériumra hárítja. Érdekes, hogy a jegyzőkönyvet csak 1909-ben írta át I. Ferenc József.

Iswolsky utóda, Sasanow mondja emlékiratában: „Bülow herceg és Aerenthai gróf diplomáciai győzelmeket arattak Oroszország és Szerbia fölött, de egyikük sem gyanította, hogy ez a győzelem az első szegyet jelenti Ausztria-Magyarország koporsójában.” De a cári Oroszország koporsójában is!

V.

VII. Edward halála Az 1911-es marokkói válság.

Az 1901-től 1910-ig kialakult politikai helyzet VII. Edward személyéhez fűződik. Az ő munkája volt az, amely a nemzeteket két táborba osztotta. A hármasszövetség elleni hadjárat dacára VII. Edward nem akart háborúit. Nagyon jól tudta azt, hogy csak az ő személye az egyedüli biztosíték arra, hogy a már nyíltan megmutatkozó ellenségeskedés ne vezessen egy világtasztrófához, Épen ezért súlyos aggodalmak voltak. Még halálos ágyán is lelkére kötötte az angol kormánynak, hogy legyen jóban Németországgal.

VII. Edward 1910-ben bekövetkezett halálával fejtetőre állt a rend és 1910—1914-ig terjedő időszakot lázas készülődés jellemzi. Az Edward haláláig tartó európai egyensúly 1910-ben felborult, különböző érdekek ütköztek össze és így nem volt senki, aki ezt, a hivatott diplomata kezével elsimította volna.

Az eddig rémként fenyegető világháború kanócát, alig egy évre Edward halála után meggyújtották keleten. Marokkóban és a láng egyre veszélyesebben közeledett az aláaknázott Európához, hogy felrobbantsa az európai bókét. A közelmúlt század vég emberisége a huszadik században vélte látni azt

az időt, melyben az emberiség kiteljesedik, amelyben az emberiség minden kulturális téren el fogja érni az optimumát. De a századvégi ember, aki oly büszke volt a század végén, gyors iramban fejlődő kultúrájára, csalódott. A huszadik század már a világháború jegyében született.

A világháború tulajdonképen az 1911-es marokói válsággal kezdődik, mert voltak olyan katonák, akik 1911-től 1918-ig egyhuzamban harcoltak, ezért mondhatjuk azt, hogy a világháború tulajdonképen 1911-ben tört ki. Úgy jött mint a nyári zivatar, amelyet már előre látunk, a messze határon gyülekező fekete fellegekből és amelyek egyre közelebb érnek hozzánk ijesztő gyorsasággal: nálunk még nem tört ki, de már láttuk Kelet felől és hallottuk, hogy nem nagyon messze, teljes erejéből tombol és tudtuk, hogy csak nagyon rövid idő kérdése, hogy a mi vidékünket is elárassza villámaival.

1911-ben benszülött felkelés tört ki Marokkóban és a francia csapatok bevonultak Fezbe. Ugyanis a francia Monis kormány, az európai érdekek veszélyeztetése elmén Moinier és Touter tábornokok vezetése alatt, a felkelés „pacifikálására” nagyszámú csapatokat küldött.

A német kormány természetesen nem volt elragadtatva a franciák lovagias cselekedetének feltüntetett térfoglalásától. Az expedíciót a francia kormány, követei útján bejelentette az európai kormányoknak, úgy tüntetve fel, hogy Franciaország evvel szívességet tesz a többi nemzeteknek.

Amikor a franciák berlini követe megjelent Bülow utódjánál, Bethmann Hollweg kancellár előtt bejelenteni, hogy a franciák a civilizáció védelmében Fezbe vonultak, akkor Bethmann Hollweg a következőképen válaszolt: — Kérem ezt én is tudom: híven olvastam

a reggeli lapokban. Hanem arra vagyok kíváncsi, hogy a franciák mikor vonulnak ki?

Mire Ő francia követ azt felelte, hogy hát ő erre vonatkozólag nem kapott utasítást.

Hogy Bethmann Hollweg miért kérdezte ezt a francia követől, az kitűnik az alábbi kis történetből.

A marokkói szultán, mivel a mohamedán egyház feje a török szultán és egyházi tekintetben a török szultán alá tartozott s mert a szultánnal törökül illeti levelezni, külön egy török titkárt tartott, akinek az volt a feladata, hogy a török szultánnal való levelezést ellássa. A titkár pedig, aki összeköttetésben volt a német diplomáciával, a szultán távollétében szeretett annak íróasztalfiókjában kutatni és egy ilyen kutatás alkalmával, a marokkói szultán íróasztalában 14 drb. oly iratot talált, nagyobbbrészt szerződéseket, amelyekben arról volt szó, hogy a marokkói szultán átengedi Marokkót a franciáknak.

A titkár sietett lemásolni mind a tizennégy okmányt és a legközelebbi karaván postával elküldte a másolatokat Tangerbe, a német konzulnak. Noha a karaván postát útközben beduin rablók megtámadták és a szerződésekből egy pár darabot magukkal vettek, annyi mégis eljutott a rendeltetési helyére, amelyek a francia kormányra kompromitálóak voltak. A tanged német konzulátus pedig a szerződéseket a madridi német követ útján továbbította Bethmann Hollwegnek és ha a francia követ Bethmann Hollwegnél tett látogatása alkalmával nem az obligát diplomáciai mondattal felei, hanem valami más kifogást hoz fel mentségül, abban az esetben Bethmann Hoilweg megmutatta volna neki a kompromitáló iratok másolatát. Így hát erre nem került a sor, azonban Németország a német érdekek védelmében egy ezertonnás ágyúnaszádot, a Panthert küldte a marok-

kói délnyugati partján fekvő Agadin kikötőbe. A németek e lépését az entente részéről hisztérikus felháborodás követte, mint azt akkoriban mondták a „coup d' Agadir” bombaként hatott az európai diplomáciára.

A gyűlölet szítására Anglia járt elől és az angol támadásban elbizakodott francia diplomácia kereken visszautasította Németország azon követelését, hogy a marokkói térfoglalás rekompenciójaként a francia Kongó, Kamerunnal határos északi részét engedjék át Németországnak. Pedig a gyarmatszerzés a német létet jelentette. A tárgyalások megszakadtak, sőt Anglia újabb közbelépése miatt majdnem katasztrófára vezetett. Lloyd George július 20-án, ugyané napon éleshangú beszédben a Times vezércikkében lámadja Németországot és a háború csak azért nem tört ki, mert a franciák még mindig nem érezték magukat kellőképen felkészülve.

Az egész világ közvéleménye azért a „coup d' Agadir”-ért támadta Németországot ugyanakkor, amikor a spanyolok, a franciák fezi bevonulásával egyidejűleg *QZ* afrikai spanyol gyarmatokon, amely tudvalevőleg határos az afrikai francia gyarmatokkal, hadműveleteket kezdtek.

Amikor a franciák ezért magyarázatot kértek a spanyoloktól, a spanyolok avval válaszoltak: „mi csak azért mozgósítottunk, nehogy önök tévedésből a mi gyarmatainkból elfoglaljanak.”

.... De ezen nem botránkozott meg a világ közvéleménye. De nem botránkozott meg azon sem, hogy nemsokára ezután Olaszország bevonult Tripoliszba, mint ahogy azon sem botránkoztak meg, hogy ez angolok teljesen hatalmukba vették Egyiptomot, ahová Kitchener lord tábornokot nevezték ki teljhatalmú kormányzóknak.

VI. Lázás továbbkészülődés a világ- háborúra. A balkáni háborúk.

Az entente a nagy osztozkodásban teljesen megfeledkezett szövetségéről, Oroszországról és Izvolsky, az orosz kormány megbízásából 1911. őszén hirtelen Parisban termett, hogy megkérdezze: „De uraim, önök megfeledkeztek Oroszországról”! mire *ai* angol kormány attól félve, hogy Oroszországnak megint eszébe jut a Dardanellákat követelni, ügyesen a Balkánra terelte Oroszország figyelmét, amelynek eredményeként hamarosan kitört a balkán háború,

Izvolsky sietve élt az engedelemmel. Ez az orosz politikus, akiről még kebelbarátja Sasanov is azt írja: „túlzott érzékenységű”, még nem felejtette el az 1908-as kudarcát, amelyet az Osztrák Magyar Monarchia részéről, egyenesen személyes sértésnek vett.

Izwoisky hozzálátott céljainak elérésére a munkához, amelynek legfőbb célja, az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolása volt. Első tevékenysége az volt, hogy a perzsa sah megbuktatásáról híres Hartwigot nevezte ki Oroszország belgrádi követének, gondolva, hogy ezt a torpedót belövi Ausztria Magyarországnak.

Áz oroszoknak meg voltak a maguk tervei, ame-

lyekről azonban bővebbet meg saját szövetségeseik sem tudtak, nemhogy a hármasszövetség valamelyik tagja. Az entente többi tagjai is csak annyit tudtak, hogy Oroszország háborút akar, de hogy miúgy hadicélok érdekében, arról csak 1915-ben szereztek tudomást.

Hartwig a szerb-bolgár antagonizmus kiküszöbölésével kezdte meg működését és kifejezetten Monarchia-ellenes balkán szövetséget akart, de mivel Törökország kerekén visszautasította a tengerszorosok megnyitását sürgető jegyzéket (1911. december 8.) egyszerre köpenyeget változtatva, az 1912-ben létrejött Szerbia, Bulgária, Montenegro, Görögország közötti szövetség, Macedonia megszerzését jelölte meg főfeladatául, de hogy ez a Monarchia ellen irányult, ezt bizonyítja a cárnak egyidejűleg kiadott napi-parancsa: „. . . a mozgósítás elrendelése, politikai bonyodalmakból kifolyólag a nyugati határokon egyben parancsnak tekintendő az Ausztria-Magyarország és Németország ellen irányuló ellenségeskedés megkezdésére.”

Az orosz-balkán szövetséget titokban tartották és Poincaré is csak pétervári látogatása alkalmával ismerte meg a teljes valóságot. Poincaré ugyan nem volt elragadtatva ettől, de nem tett semmit ellene és e szövetség folyománya Olaszország tripoliszi háborújától felbátorodva, hatalmas statusquo jegyzéke ellenére Montenegro, Bulgária, Szerbia, Görögország egymás után hadüzentek Törökországnak és megindult az első balkáni háború, amely a törökök katasztrofális vereségét eredményezte.

Ennek a háborúnak az az érdekessége, hogy Törökország, amelynek tulajdonképpen hatalmas hadserege volt nagyobb egységeket nem tudott kihajózni a Balkánra, mivel Bulgária ebben megakadályozta. Al-

lítólag ebben a küzdelemben Bulgária minden harmadik emberét elvesztette.

Hartwig a Törökországot támadó szövetséget, nehogy Ausztria-Magyarország beleavatkozzon, Oroszország védelme alá helyezte. Ennek ellenére a Monarchia közös külügyminisztere, gróf Berchtold San Giuliano olasz külügyminiszterrel egyetértőleg támogatva, a németek által kivívta Albánia függetlenségét és megghiúsították a szerbek tengerig való terjeszkedésére irányuló szerb folyosó létesítését. A londoni konferencia alkalmával a londoni osztrák-magyar követ felszólalt, hogy miképpen lehetséges az, hogy a balkán szövetség, mely abból a célból alakult, hogy a török uralom alatt álló szerbek, bolgárok, görögök felszabaduljanak, most Albániát szerb uralom alá akarják helyezni.

Erre a felszólalásra utasította az entente a szerbeket, hogy csapataikat vonják vissza Albániából és a kelleetlenül engedelmeskedő szerbek valamilyenképpen pótolják ezt a veszteséget, Románia segítségével megtámadták volt szövetségüket Bolgáriát, amely a lefolyt háborúban, a törökökkel való harcban úgyszólván elvérzett.

Az Osztrák-Magyar Monarchia magatartása a fentebb említett londoni beavatkozástól eltekintve, szinte érthetetlenül erélytelen volt.

A balkáni háborúval egyidejűleg, rövid időközönben az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere két ultimátumot kapott az ententétől. Az elsőt még a háború előtt, amelyben az entente felszólítja Ausztria-Magyarországot, ígérje meg azt, hogy ha Ausztria-Magyarország bármilyen oknál fogva bevonul a Balkánra, akkor garantálja a balkáni államok határainak épségben tartását. Ugyanis a háború előtt még nem voltak biztosak a győzelemben és ezt bizonyítja a

második ultimátum, amelyet a török vereség után küldtek Ausztria-Magyarországnak. Ebben arra szólítja fel a Monarchiát, hogy ismerje el azt, hogy a balkáni államok határai megváltoztak. Ausztria-Magyarország pedig mindkét követelésnek eleget tett. Még ma sem tudjuk biztosan, hogy ez Ausztria-Magyarország részéről gyengeség volt-e, vagy rossz volt-e a diplomáciája. A helyzet tisztán látható volt. Ha Ausztria-Magyarország nem tesz kárt a balkáni szövetségben, akkor saját, magának árt.

De Aerenthal talán gyenge volt, amikor érelyesnek kellett volna lennie.

A bolgárok leveretésével végződő újabb balkáni háború nevelte a balkáni líiipuí nemzetek önbizalmát és még erősebbé tetie a cári Oroszország hatalma alatt létrejött balkán szövetséget, amelyből Bulgária kiesett és amelybe új tagul Románia is belépett.

A francia kormányfőt, Poincarét nem érinthette közömbösen a létrejött szövetség, amelyről őt különben az oroszok elfelejtették értesíteni .bővebb tájékoztatásban és minthogy Oroszország és Franciaország között olyan katonai szerződös állt fenn, amely szerint Oroszországot háború esetén Franciaország köteles haderejével támogatni, sietve Szentpétervárra utazott. Sasanow-val való beszélgetése során azon aggodalmának adott kifejezést, hogy hiszen ez az oroszok által felállított szövetség, elsősorban Ausztria-Magyarország ellen irányul, mire Sasanow biztosította arról, hogy ez így van.

A hármasszövetség belpolitikai helyzete.

Entente hadikészülődések.

1912-ben, már különösen az Osztrák-Magyar Monarchiában az entente propaganda eredményeként megingott a föld Ausztriában, a csehek- és olaszoklakta vidékek lázongtak, Magyarországon a horvátok a nyílt elszakadást hirdették. A titkos választójog jelzésével harcot indítottak a szocialisták, a parlamentben Kovács Gyula ellenzéki képviselő többször rálőtt gróf Tisza Istvánra: a miniszterelnökre.

A folytonos pártviszály, nemkülönben a balkáni háború következtében az ország pénzügyi és gazdasági” helyzete rohamosan romlott, a magyar parlamenti ellenzék egy része, nyíltan a hármasszövetség ellen agitált. (Gróf Károlyi Mihály és társai).

A központi hatalmak viszonya egymáshoz lazább volt. Olaszország közös balkáni érdekek ellenére csak azért nem lépett ki a hármasszövetségből, mert erre az ententétől egyenes utasítást nem kapott. Izwolsky szavaival élve: „csak maradjon Olaszország a hármasszövetségben.” Ezzel szemben az entente jól megszervezve folytatta a már egy évtizede előkészített háborús készülődéseit. Az Osztrák-Magyar Monarchia oroszországi konzuljaitól állandóan kapja az értesítéseké' gyanús orosz csapatösszevonások

ról nemkülönben a balkáni konzulok jelentései is nyugtalanító híreket tartalmaznak S az entente hatalmak ebben az időben túl sűrűn érintkeznek egymással. 1913. VII. hó 7-én Poincaré a „Lafrance” cirkálón Viviani miniszterelnök és külügyminiszter kíséretében Kronstadtba érkezik, ahol a cár fogadja, kíséretében a nemrég Retrográdba érkezett Palleloguevel, ott van Izwolsky és Sasanow is. A cár mindnyájukat meghívja az „Alexandria” cári yacht fedélzetére. Ezen a beszélgetésen Poincare végleg meggyőződik arról, hogy Oroszország háborút akar. De ekkor már nyugodtabb, mert már kezében van Sir Edward Gray, Cambon londoni francia követhez írt levele, amelyben biztosítja a köztársaságot, hogy egy harmadik hatalom részéről jövő provokálatlan támadás esetén biztos lehet Anglia segítsége feiőí. Míg a hármasszövetség belső politikai bonyodalmak levezetéséve! van elfoglalva (csupán Németország emeli flottájának a számát) és amíg Magyarországon a véderő-vita körül viharok folynak, addig Oroszország 1913, nyarán Poincare látogatásával egyidejűleg az évi újonclétszámot 445.000-ről 580.000.-re emeli.

De ugyanez év május 6-án Sasanow mondja Hartwig belgrádi követnek írt levelében: „. . . Szerbia ígéret földje a mostani Ausztria-Magyarország területén fekszik. Az idő Szerbia javára és ellenségei romlására dolgozik, amelyek már a bomlás félreismerhetetlen jelét tüntetik fel.

VII.

A háborút szító „békekonferenciák” az orosz cár üzenete Szerbiának. Suhomilow hadügyminiszter nyilatkozata a Birsevie Biedonstiban

1913-ban Bukarestben,- békekonferencia örvé-
aiatt összegyűlnek az érdekelt államok képviselői.
Ezen a konferencián a belgrádi orosz követ, Hartwig,
a vezér-hegedűs. Jelen vannak még: Bratianu, Pasics,
Venizelos és Sasanow. Ezen a konferencián Sasanow
kijelenti a belga követnek: „elő kell szedni az erő-
ket, de vigyázni kell, nehogy mi legyünk a háború
kezdeményezői, hanem Ausztria-Magyarország legyen
az.”

1914. február első napjaiban, Szentpéterváron
ismét konferencia ül össze. Ezen a konferencián Sasa-
nowon kívül részt vesz Bratianu román miniszterelnök,
Pasics, Venizelos, Paleloque, pétérvári francia követ
és a pétérvári román követ, Diamandi.

A cár különkihallgatáson fogadja Pasics miniszter-
elnököt és a következőket mondja: „Szerbiáért min-
dent meg fogunk tenni. Üdvözlje ön a királyi és
mondja meg neki: Szerbiáért mindent meg fogunk
tenni.”

A szentpétervári konferenciát csakhamar követi
egy új konferencia Bukarestben, amelyet csakhamar

követ meg egy konferencia Belgrádban. Ezekon a konferenciákon határozták el, hogy Ausztria-Magyarországot be kell ugratni a világháborúba. És míg a különböző módozatokon törik a fejüket, addig Oroszországban javában folynak a csapatösszevonások. Erre vonatkozólag bizonyítékaink vannak, amelyet a háborús felelősség kérdésében nagyon fontos megjegyeznünk.

Többek között Oroszország 1914. májusában „próbamozgósított”, ez egyenlőnek látszott egy általános mozgósítással. Az akkori lapok ezt megjegyzés nélkül közlik, de a hírbe már benne volt a közelgő háború réme.

A világháború kitörésekor, az első összecsapásnál, a Kárpátoknál, az orosz vezérkar kelet-sibériai csapatokat dobott tűzbe s mivel a Kárpátoktól Kelet-sibériáig csupán egyetlen egy vasútvonat vezetett, ezeknek a csapatoknak már legalább 1914. márciusában kellett elindulniuk. Ez az idő tehát összeesik a három konferencia idejével. De ezt bizonyítja Suhomlinov hadügyminiszter nyilatkozata, amely a pétervári „Birsevia Viedomosti 1914. március 12. számában jelent meg „Oroszország készen áll a háborúra” címen. Egyidejűleg az orosz kormány kiadta a jelszót Keresni az okot a háborúra!

Egyenetlenségek a hármasszövetségben.

Az oroszországi és a balkáni konzulok jelentései dacára, szinte vétkes könnyelműséggel, készületlenül néztek a jövőbe a hármasszövetség tagjai. 1914. március 10-én szabályozzák haderejük megosztását, de csak Olaszországra vonatkozólag. Bécs és Berlin nem értett egyet. BÉCS bízott Bulgáriában, Berlin Romániában. Berlinben még mindig hittek egy szlávellenes román, görög, török balkáni, blokk lehetőségében.

II. Vilmos császár 1914. március 13-iki bécsi látogatása, miramarei és konopisti június 13—14-iki látogatásai után sem látta be ennek lehetetlenségét, sőt e látogatások megmutatták az ellenséges hatalmaknak, hogy a központi hatalmak nem is gyanakodnak és Ferenc Ferdinándnak még halála előtt 14 nappal is az volt a véleménye, hogy Oroszország sokkai súlyosabb belső bajokkal küzd, semhogy támadjon. 1914. nyarán pedig az volt a helyzet, hogy az entente részéről a teljes felkészültség, a hármasszövetség részéről pedig az erős hit a közelgő veszély békés elhárításának lehetőségében.

VIII.

Az orosz cári család romániai látogatása és az ezzel kapcsolatos erdélyi autokirándulás. Ferenc Ferdinánd meggyilkolása.

1914 június 15-én a Fekete Tengeren át a cári család látogatást tett a román királyi családnál. Az orosz cári család kíséretében jött Sasanow, báró. Schilling orosz külügyi főtitkár, valamint Diamandí pétervári román követ.

Ekkor már mindenki előre tudta a közeljövőben történő eseményeket. Már elhangzott akkor az 1914-ben tett kijelentése Clemenceaunak, amit Soibin párisi olasz,kereskedelmi attasé előtt tett: „Három hónapon belül háborúnk lesz.”

Az orosz cári család és a kíséretében lévő politikusok romániai kirándulása határozott cél érdekében történt: Romániát megnyerni Ausztria-Magyarország eilen, Románia kész volt már a múltban is tárgyalásokat folytatni, Sasanow szavait idézve: „hogy kiderítse, miilyen árat hajlandó Oroszország felajánlani, ha végleg szakít a központi államokkal és új barátaival köti össze sorsát.” Ugyancsak Sasanow mondja emlékiratában, hogy „Románia akkora területi jutalmakra tartott igényt, hogy nem egyszer úgy látszott már,

hogy célunk elérése nélkül fog kelleni félbeszakítani tárgyalásainkat.”

Romániában tehát még nem voltak biztosak es Sasanow, aki a cár látogatásának idején Bratianu román miniszterelnöknek és báró Schilling orosz külügyi főtitkár és Diamandi pétervári román követ kíséretében a sinayai kastélyból autókirándulást tett Erdélybe, hogy mint egy modern sátán megmutassa, *a* kísértésre amúgy is hajlamos Bratianunak a földi üdösséget: ime, neked adom Erdélyt.

Mindezt báró Schilling emlékiratai is bizonyítják. A háború folyamán, amikor Románia habozott beleavatkozni, Sasanow Diamandi által figyelmeztette Bratianuú: „emlékezzék vissza, mit ígért azon az erdélyi autókiránduíáson.”

Itt csak megemlítjük, hogy Románia entente melletti beavatkozása nem hozott különösebb hasznot *az* ententenek. General Bueí könyve szerint Románia 1916. augusztus végén történt beleavatkozása mér nem volt eredményes. Előbb kellett volna, a Brusiiiv offenzívánál.

De az erdélyi kirándulás más szempontból is fontos, ugyanis e kirándulás után ment ki a jóváhagyás a szerbeknek a sarajevói merénylet elkövetésére

1914 június 28-án Sarajevóban Ferenc Ferdinándot, *az* Osztrák-Magyar Monarchia Trónörökösét és nejét megölték..

Hadüzenet előtti események. gróf Tisza István magyar miniszter- elnök ellenzi a háborút

A szerbeknél erény volt a gyilkolás. Sarajevóban a gyilkosság egyik néma szemtanújának, egy háznak a falán több, mint húsz évig egy emléktábla díszlett a következő felírással: „Itt hirdette Princip Gavril 1914, július 28-án a szabadság eljövételét.” De a szerbek már a múltban is legendás nemzeti hőssé emeltek gyilkosokat. Többek közt egy nemzeti hősük, Obilits Milos az, aki a győzedelmes Muradot 1389-ben két társával orozva leszúrta.

A sarajevo-i gyilkosság, mint azt a világháború befejezése után összegyűlt nagyszámú okirat igazolta, provokáció volt, hogy Ausztria-Magyarország megüzenje a háborút Szerbiának. A sarajevo-i gyilkosság volt a jel Ausztria-Magyarország és azon keresztül a hármasszövetség megrohanásának.

A megindult bírói vizsgálat és nyomozás során ugyanis kiderült az is, hogy a gyilkosok szerbiai Narodna Obrana szervezet tagjai voltak és Princip Gavrií, valamint társai, Dimitrievics ezredes, a szerb hadügyminisztérium vezérkari osztályfőnökének utasítására követték el a merényletet

A francia szakirodalom, amelynek nézete ugyan csak érvényre futott, a trianoni békeszerződés első

bekezdésében is azt tartja, hogy Ausztria-Magyarországnak nem volt joga a gyilkosságokért Szerbiától elégtételt követelni, mert hiszen a gyilkosok osztrák-magyar állampolgárok voltak (Bosznia, és Hercegovinai illetőségűek).

Gróf Berchtold, az akkori osztrák-magyar külügyminiszter, egészen jogosan, Szerbiával szemben az azonnali megtorlásnak volt a híve és noha a Monarchiának a közvéleménye ebben gróf Berchtoldot támogatta-, gróf Tisza István magyar miniszterelnök két napra a gyilkosság után, június 30-án tiltakozott gróf Berchtold harcias szándékai ellen és az volt a követelése, hogy előbb rendes diplomáciai eszközökkel kell a kívánt elégtételt kicsikarni. Ugyanis gróf Tisza István jól tudta, hogy ha Ausztria-Magyarország háborúba keveredik Szerbiával, magával vonja az orosz hadüzenetet is és Tisza István nem tartotta elég felkészültnek a Monarchiát hadilag. És ez az aggodalma jogos volt.

Ausztria-Magyarországra tehát válságos napok virradtak. Nemkülönben a hármasszövetségre is. Olaszországra és Romániára számítani nem lehetett. Ausztria-Magyarország csupán Németországra volt utalva. S meg kell adni, hogy Németország hü szövetségeseinek bizonyult.

Ausztria-Magyarország jegyzéket intézett Németországhoz, amelyben egy új Bulgária és Törökországra támaszkodó balkáni szövetséget ajánl. Ez az ellenséges nagyhatalom előtt nem keltett feltűnést. Erre ők számítottak.

Válaszolva a jegyzékre, lí. Vilmos német császár biztosította Szógyén berlini nagykövetet, hogy a Monarchia minden körülmények között számíthat Németország segítségére, de egyenesen, nyíltan hozzátette, hogy végleges választ azonban csak a kancellárral

való tanácskozás után adhat. II. Vilmos magához kéréte ezek után Bethmann Hollweg kancellárt és Zimmermann helyettes államtitkárt, a szabadságon lévő Jagow helyettesét, akikkel megbeszélte a helyzetet.

Ennek a megbeszélésnek az eredménye az volt, hogy Ausztria-Magyarországnak magának kell eldöntenie, hogy mit akar voltaképpen tenni és Németországnak adott esetben csak egy kötelessége van, komoly válság esetén egész erejével segítségére lenni szövetségeseinek.

Július 7-én közös minisztertanácsra ültek össze Bécsben, amelyen Kailer ellentengernagy is részt vett. Gróf Berchtold megnyitó beszédében a Szerbiával való gyökeres leszámolást jelölte meg célul. Utána gróf Tisza István élesen ellentmondott a felfogásnak: „Nem szabad letérni a szokásos diplomáciai útról.”

Azonban a minisztertanács gróf Tisza fstvánt lezavazta. Gróf Tisza István azonban nem nyugodott és két memorandumban is ellenezte gróf Berchtold és a minisztertanács álláspontját. Az első memorandum az érvek egész tömegével bizonyította, hogy a szerbeknek okvetlenül meg kell adni a lehetőséget, hogy elkerülhessük a háborút.

A második memorandumban azt igyekezett kimutatni, hogy a vezérkar által kidolgozott haditerv alapján elkerülhetetlen a vereség.

Eközben Belgrádban forró a hangulat. A jelentések szerint a sarajevoi gyilkosság után a szerb lakosság örömmámorban úszik. Nagy a gyűlölködés a Monarchia iránt, amelyet még fokoz Hartwig belgrádi orosz követ hirtelen halála (szívbénulás).² Mindehhez hozzájárulnak a közbejött szerb választások, amelye-

² A szerbek kihasználták Hartwig halálát, gyilkossággal vádolták Ausztria-Magyarországot

ket a kortesek és politikusok kihasználva, a Monarchia ellen izgatják a tömeget.

Ilyen körülmények között ül össze az új osztrák-magyar közös minisztertanács július 10-én, amelyen a Szerbiának küldendő jegyzéket tárgyalják meg.

Ezen a tanácson Tisza a magyar kormány nevében felszólítja a gyűlés tagjait, jelentsék ki, hogy a legszükségesebb határkiigazításokon kívül semmi néven nevezendő területnagyoobbítást nem igényelnek a Monarchia számára.

IX.

Az Osztrák-Magyar Monarchia jegyzéke Szerbiához.

A sarajevoi gyilkosság után, a vizsgálat során kétségtelenül beigazolódott az, hogy a merényletet szerb földön, szerb hivatalos körök készítették elő és ennek folyamánaként intézte az alanti jegyzéket a Monarchia gróf Berchtold, illetve báró Gieschl belgrádi követ útján a szerb kormányhoz.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a világháború utáni békeszerződésben, valamint ellenségeink irodalmában tagadják azt a tényt, hogy a gyilkosságot szerb hivatalos körök készítették elő. Erre vonatkozólag Dovanovits Ljuba emlékiratán kívül csak annyit, hogy a háború folyamán a szerb kormány, amikor tárgyalásokat folytatott az osztrák-magyar hadvezetőséggel a fegyverszünetre vonatkozólag, a szerb haditörvényszék Dimitrievis ezredest, mint a sarajevoi merénylet felbujtóját kivégeztette.

A Szerbiához intézett jegyzék azonkívül, hogy a szerb kormánytól, a szerb hivatalos lapban közzétett sajnálkozást és megtorlást követel, 10 pontban állapítja meg követelését.

1. A szerb kormány akadályozzon meg minden olyan sajtóközleményt, amely a Monarchia elleni háborúra izgat.

2. Felosztatja a Nafodna Obrana egyesületet és az ehhez hasonló Monarchia-ellenes szervezeteket.

3. A szerb iskolákból számúzi az Ausztria-Magyarország elleni propagandát.

4. Eltávolítja a hadseregből es az állami közigazgatásból a propagandában vétkes tiszteket és tisztviselőket.

5. A bűnösök felkutatásában elfogadja a császári és királyi közegeknek közreműködését.

6. Bírói vizsgálatot indít az összeesküvés szerb területen tartózkodó részesei eilen

7. A sarajevo-i vizsgálat eredményei által kompromitált Tonkovic Voia őrnagy és bizonyos Ziganovic Milan nevű szerb állami alkalmazott letartóztatását.

8. A robbanószerek csempészetét megakadályozza.

9. Felvilágosítást kér a szerb magasállású tisztviselők külföldön tett osztrák-magyar ellenes nyilatkozataiért.

10. Értesítést kér a rendszabályok foganatosításáról.

A mellékletben adatokat szolgáltat a szerb kormány számára a merénylet szerb területen való előkészítéséről.

A jegyzékhez mellékelten utasítást kapott báró Gieschí gróf Berchtoldtól, hogy ha a szerb királyi kormánytól időközben nem nyerne fenntartás nélküli hozzájáruló választ, a jegyzékben megszabott s a közlés napjától és órájától számítandó 48 órai határidő eltelte után a császár és királyi követség személyzetével együtt elhagyja Belgrádot.

Ugyanakkor egy tájékoztató jegyzéket is küldött a közös külügyminisztérium a nagyhatalmakhoz, amelyben gróf Berchtold igazolja az osztrák-magyar ultimátum jogosságát és hogy a világ előtt hangoztassa az

Osztrák-Magyar Monarchia szándékát, Kudaschoff herceg, bécsi orosz ügyvivőnek személyesen tett nyilatkozatában kijelenti: „nem törekszünk új területek szerzésére, hanem csupán a meglévőnek megtartására.” Az események azonban feltartóztathatatlannal perregtek és hiába tett Sir Edward Gray az ellentétek kiküszöbölésére kísérletet, a szerb sajtóban tovább folytak a durvahangú támadások. S minthogy Ausztria-Magyarország a szerb kormánytól kitérő választ kapott, a belgrádi osztrák-magyar követség hazautazott és ezzel megkezdődött a hadiállapot Ausztria-Magyarország és Szerbia között.

X.

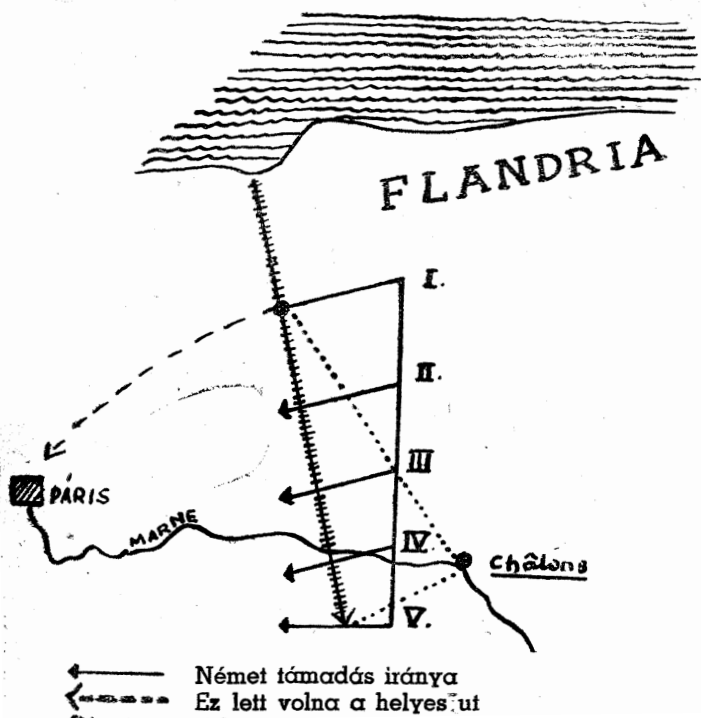
Világháború.

Az osztrák-magyar hadüzenetet csakhamar követte a többi és a világ lángbaborult. Ebben a háborúban (azért nevezzük világháborúnak is) mind az öt földrész résztvett, Az egyik oldalon Ausztria-Magyarország, Németország, Bulgária és Törökország, röviden a központi hatalmak; a másik oldalon az entente-hatalmakon kívül az egész világ harcolt a hármasszövetség ellen.

A világháborúval kapcsolatosan ezen a helyen nem regisztrálhatjuk időrendben az eseményeket, amelyek még a szakirodalomban sincsenek feldolgozva, hanem azon igyekszünk, hogy egy általános nagy képet adjunk a mindkét részről elkövetett hibákról, a világháború sorsát eldöntő hadmozdulatokról és álláspontokról, amelyek között nem egy elvi álláspont fűs akad.

A világháború csapatok felvonulásával kezdődött, (mint ezt az előbbiekből láttuk, még a szerbiai hadüzenet előtt kezdődött). Amikor a csapatok összeütköztek, létrejött a mozgó háború, amely terminologikusan a háború elejét jellemzi. A mozgó háborúban nagy szerepet játszott a nagy hadtestek gyors sikert elérni akaró felvonulása és támadása. A központi hatalmak annyira bíztak ebben a mozgó háborúban, hogy Vilmos császár is kijelentette, mire a falevelek lehul-

Nyugati harctér 1914-1918.

lanak, vége tesz a háborúnak, Az idő alaposan rácáfolt,

A mozgó háború 1914. év végén ért véget. Két frontja volt: a nyugati, a francia front, míg Kelet az orosz események súlypontja volt.

Délen pedig a Szerbia elleni támadó arcvonal.

A német vezérkarnak az volt a felfogása, hogy a központi hatalmak haderejét elsősorban a nyugati fronton kell latbavetni és amikor itt a győzelmet kikerőszakolták, át kell csoportosítani az erőket a keleti frontra.

A németek a nyugati fronton, Belgiumon keresztül, hat hadsereget vonultattak fel Paris ellen avval a céllal, hogy a francia fővárost mihamarabb bevegyék és ezzel véget is vetnek a háborúnak. Ugyanis az angolok és franciák közötti szerződés szerint, ha a háború folyamán Paris elesik, Anglia kilép a háborús szövetségből.

Parist azonban nem tudták elfoglalni a németek, mert a francia országutak, kikerülve a fővárost, a Marne folyó menti Chalonsnál összpontosultak, ahová a német csapatok az angol csapatok nyomására, leszorultak. (Lásd a mellékelt ábrát, melyen láthatjuk, hogy az 1. számú német hadseregnek meg kellett volna kerülnie Parist, amit elmulasztottak, a szakgatott nyíl irányában, de amit az angol csapatok megtettek a rovatolt nyíl irányában és a német hadsereg jobbszárnyát felgöngyölítve, a német haderőt leszorították a iviarne folyóhoz, Chalonshoz).

A németek belátták, hogy hibáztak és ezért erejüket a flandriai fronton összpontosították, hogy evvel az angol csapatok partraszállását megakadályozzák, Ez azonban csak egy álláspont volt, mert a német vezérkar másik része a Paris előtti összpontosítás eszméjéhez ragaszkodott, úgyhogy a német vezérkar-

ban két nézet érvényesült S amíg a flandriai harctéren is megindult a háború, addig Pérrs előtt is folytatták a támadásokat. E két érvényesülő nézet megosztotta Németország haderejét és ez nagyjában befolyásolta a világháború kimenetelét.

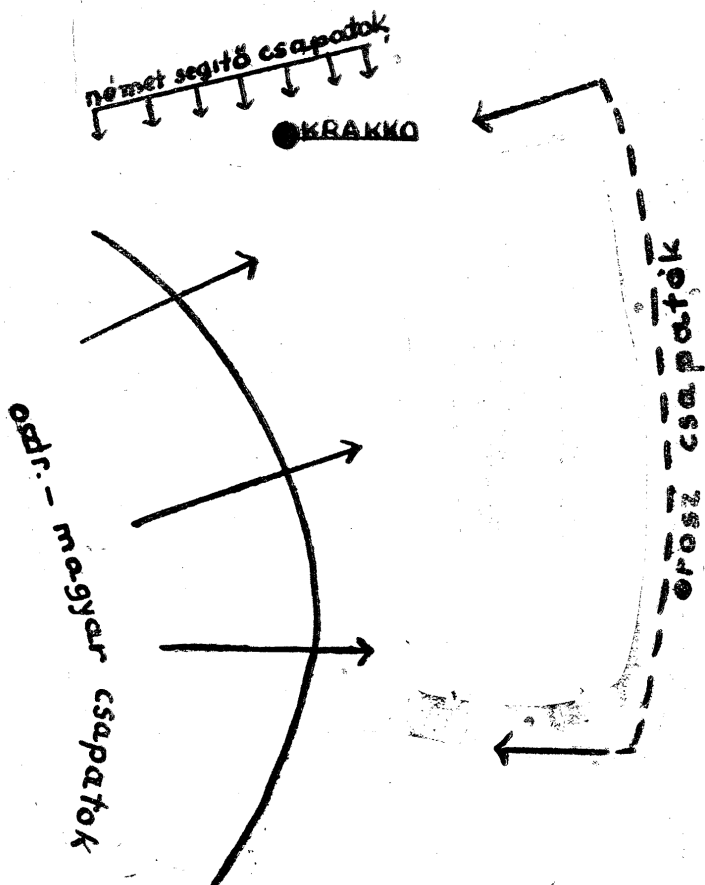
Míg a Marnenái folyt a harc, addig a németek Kelet-Poroszországot úgyszólván védelem nélkül hagyták, tudva, hogy az orosz azon a részen nem eszközöl nagyobb támadást.

Az osztrák-magyar vezérkar pedig elkövette azt a hibát, hogy a rendelkezésre álló haderők negyedét a szerbiai déli fronton egyesítette úgy, hogy amikor Bukovinában erősítésre volt szükség az oroszok ellen, a szerb frontról jövő csapatok csak későn érkeztek meg és megtörténtek az oly esetek, hogy az érkező osztrák-magyar csapatoknak még a kivagonirozásra sem hagytak időt a meglepetésszerűen előnyomuló oroszok.

Az osztrák-magyar hadvezetőség nem volt tisztában az orosz haditervekkel és támadását Lublin, Komarov felé irányította, könnyű győzelmeket aratva. Azonban a könnyű győzelmek benn voltak az orosz haditervben. Az orosz csapatok zöme Dél-Oroszországból kiindulva, széles mozdulattal Krakkón át a bécsi országút elfoglalására törekedtek (lásd ábrát), amely, ha sikerül, elvágják az Oroszországban könnyű győzelmeket arató csapatokat.

Ekkor történt, hogy orosz csapatok özönlöttek be még Magyarországra is és gróf Tisza István sietve a német főhadiszállásra utazott, hogy az 1879-ben kötött szerződésre figyelmeztesse a németeket és segítségüket kérje. A németek veszélyeztetett területekre nagyobb csapatokat küldtek és sikerült egyesült erővel az orosz csapatokat visszaverni. De a központi

Keleti harctér 1914. őszén

Oszták-Magyar haderő	18 hdt.
Orosz mozgósítás	56 hdt.

hatalmak csapatai előnyomulása végül is megakadt. amikor az oroszok beásták magukat.

Ugyanez történt a nyugati fronton is, ahol mindkét fél szintén megépített állásokba húzódott, amelyet egyik oldalon sem lehetett megszakítani és evvel a mozgó háborút felváltotta ŐZ álló háború.

Az álló háború 1914. őszétől 1918. tavaszáig tartott. Lényege a kiépített állásharc, melyben a küzdő felek bevehetetlen véderőművé épített vonalban állanak egymással szemben, mely lehetetlenné teszi a mozgó háborút jellemző gyors csapatmozdulatokat.

Az álló háború, amelyben egyik fél sem tudott előrehaladni, zárt egységet képezett a központi hatalmak körül, mint egy szoros vasgyűrű. És amikor az osztrák és német vezérkar a vasgyűrűből való kitörés mellett határozott, jól tudta, hogy ha a központi hatalmak csapatainak nem sikerül az álló háborút mozgó háborúvá kierőszoakolni, akkor elvesztették a háborút. Ugyanis a szoros vasgyűrű a központi hatalmakat elzárta a világtól, mint egy ostromlott várat.

A vezérkar ezért kitörésekkel próbálkozott az áthághatatlan vasgyűrűt összetörni és őt ilyen kitörést vitt végbe, amelyek hadászati szempontból oly nagy-szerű teljesítmények voltak, hogy a katonai tudományban külön fejezetet érdemeltek ki. De mint a következőkben látni fogjuk, e kitörések politikailag nem sikerültek.

XI.

A központi hatalmak öt kitörése

Mivel fokozottabb együttműködésre volt szükség, a központi hatalmak a keleti fronton közös haditervvvel operáltak, amelyben Hindenburg taktikája érvényesült olyannyira, hogy egyes történétírók azt állítják, hogy Hindenburg átvette a központi hatalmak haderőinek egységes vezetését. Ez azonban tévedés. Való az, hogy Hindenburg a háború folyamán több ízben átvette egyes arcvonal-szakaszon a parancsnokságot, de csak átmenetileg, ahogy azt a közös haditervek megkívánták.

1. Az 1915. (május 1.) évi gorlicei áttörés. Az oroszfront alkotta vasgyűrűnek ezen a részén Hindenburg taktikája járt teljes sikerrel. Ezen a részen sikertelenül áttörnie a frontot, még pedig úgy, hogy az orosz csapatok rengeteg embert és hadianyagot veszítve, menekültek az ország belsejébe. Hogy az oroszokat mennyire érzékeny veszteség érte, bizonyítja az, hogy az orosz vezérkar főnökét, Nikolájevics Nikoláj nagyherceget a cár felmentette állásától és a Kaukázusba küldte.

Meg kell jegyeznünk, hogy az oroszoknál a Kaukázusba való áthelyezés kegyvesztést és száműzetést jelentett. Annyira nagy baj volt, hogy a hadseregek fölötti parancsnokságot maga a cár vette át és azonnal leutazott a harctérre, hogy önbizalmat öntsön a

vereségben elcsüggedt csapatokba. Ez a győzelem katonailag sikerült, de politikailag nem, mert a győzeten ellenére sem szabadult fel az orosz front. Ugyanis az oroszokat ért érzékeny vereség ellenére sem sikerült különbékét kötni Oroszországgal. Így az oroszországi terület megszállásakor két millió katonát kellett nélkülöznie a központi hatalmaknak. Ilyen nagy hadsereg kénytelen volt Oroszországban kihasználatlanul vesztegelni. Ezek, ha sikerül az oroszokkai különbékét kötni, felszabadultak volna és erősíteni lehetett volna velük a nyugati frontot. A gorlicei kitörés tehát katonailag sikerült, de politikailag nem.

A második kitörés Szerbiában történt. Minden nehézség nélkül sikerült az állóháborút mozgóháborúvá változtatni, megszállták Szerbiát, Montenegrót, de különbékét nem kötöttek velük. Ami különbékét kötöttek a központi hatalmak Montenegróval, az nem volt valódi különbéke. Ugyanis a menekülő montenegrói udvar már nem tudta magával vinni Nikita király tudóvészes, nagybeteg fiát, aki úgyszólván halálos ágyán kötött különbékét illetéktelenül Montenegró nevében, akit a béke aláírása után azonnal Bécsbe kellett szállítani egy szanatóriumba, meghalni. Szajoniknál háromszázezer angol katona szállt partra, amikor a szerb kormány már békét akart kötni.

Azonban itt a központi hatalmak hadserege megállt. Hogy a Saloniki front milyen veszedelmes volt, kiviláglik abból, hogy onnan indultak Délmagyarország megszállására az ellenséges csapatok.

József főherceg tábornagy világítja meg igen érdekesen „A világháború, ahogy azt én láttam” című munkájában (ül. 14,—54, oldal), hogy mi volt az oka a Saloniki front előtti habozásnak.

József főherceg már az olasz fronton látja, hogy

a háború sorsa a balkáni hadszíntérhez van kötve és írja :

„Rendkívül nyugtalanít azon gondolat, hogy mi itt készítünk valamit elő, amikor még Salonikit nem foglaltuk el. Hogy ha Salonikit nem foglaljuk el, akkor éppen Saloniki ránk nézve egy katasztrófa kiindulási pontja lesz.”

„Tervbe volt véve, hogy a központi hatalmak a hadműveletet Saloniki eilen folytatni fogják. Azonban a német és az osztrák-magyar vezérkarok főnökei nem tudtak megegyezni. Conrad a hadművelet folytatása mellett volt, míg Falkenheyn ellenezte azt, azt állítva, hogy ez Görögország semlegességét megsértené, ellenségeink sorába szorítanánk azt. Saloniki birtoklása vizályt idézhetne elő Bulgária és az osztrák-magyar monarchia között, végül a német 11. hadsereget a hadművelet a Balkánon hosszabb ideig lekötné. A bolgár haderő más hadszíntéren való alkalmazásra nem jöhetett tekintetbe, Görögország határain pedig a Salonikinél partra szállott angol-francia hadsereget sakkban tartja.

„Ennek következtében a támadás Salonikire folyton halogatást szenvedett, míg végre teljesen elejtették.”

A harmadik áttörés, 1916. végén, a román fronton történt. Ez szintén sikerrel járt katonailag és különbékét is kötöttünk a románokkal. A román királyi család Jassyba menekült. Ennek a különbékének azonban nem volt politikai jelentősége, mert a románok a különbéke ellenére az entente szövetségese maradtak.

A negyedik áttörés 1917-ben, az olasz fronton történt s ha nagy emberáldozatok árán is, de fényesen sikerült és az olaszok már különbékét akartak kötni a központi hatalmakkal, amikor azonban Amerika beleavatkozott a háborúba.

Az ötödik áttörés, második mozgóháború. 1916, március 21-én a francia fronton kezdődött. Ugyanis az volt a németek haditerve, hogy a központi hatalmak haderejét a francia frontra koncentrálják és minden erejüket latbavetve, itt erőszakolják ki a győzelmet. A központi hatalmak hadserege, különösen a német csapatok, jobbak voltak, mint az entente katonasága, fegyelmezettebb, kitartóbb, de hogy a németek erőfeszítése miatt nem sikerült, annak két oka volt:

Az egyik: a németek nem döntötték el, hogy merre menjenek. Mint említettük, a német vezérkarban két nézet érvényesült, úgyhogy a német haderők két helyen; Paris ellen a Marne mellett és a flandriai fronton harcolt. Ha egyesítették volna haderejüket, ha a két különböző nézetet közös nevezőre tudták volna hozni aképen, hogy egy fronton egységesen támadtak volna, akkor sikerült volna a győzelmet ki-erőszakolni.

A másik ok: már csak azért sem lett volna szabad a német haderőt kettéosztani, mert segítség érkezi a szorongatott franciáknak. Franciaország 1917. áprilisában beléptette Amerikát a háborúba; az Unio hadtüzent a központi hatalmaknak és megkezdte az amerikai csapatok szállítását francia földre.

XIII.

Az amerikaiak beleavatkozása és a németek korlátlan bűvárhajóharca

A németek, hogy kieroszakolják, a győzelmet, az eddigi korlátod bűvárhajóharcot korlátlan bűvárhajóharccá szélesítették ki, amely részben oka volt az amerikai hadüzenetnek is. A korlátlan bűvárhajónarc azonban nem járt teljes sikerrel már csak azért sem, mert nem tudták megakadályozni az amerikai csapatok francia földön való partraszállását.

Amíg a német bűvárhajók az angol vizeken cirkáltak, addig az amerikai csapatszállító hajók Franciaország déli részén két millió amerikai katonát tettek partra, akik teljesen felszerelve, saját tüzérséggel, trénnel, élelemmel, a külön számukra épített országúton Franciaország középső részébe meneteltek és itt gyakorlatozva, frissen várták, mikor kerül rájuk a sor.

1918. júniusában pedig a két millió főre felszaporodott amerikai hadsereg, jól felszerelve, jól tápláltnak, kipihenve, beleavatkozott a harcba, ahol mér csak két agyoncsigázott, agyonfáradt, demoralizált csapat állt egymással szemben. Ez a kétmillió pihent hadsereg döntötte el a háborút az entente javára, amikor megtámadta a németeket.

Ludendorff írja emlékiratában: „olyan fáradtak

voltunk, hogy amikor Amiensnél hátrvetettük a franciákat, a franciák nem tudtak kivonulni és mi, németek meg nem tudtunk bevonulni Amiensbe.

Tehát a központi hatalmak megnyerték volna a háborút, ha a német hadvezetőség nem szakad két pártra és nem következik be a belső összeomlás.

Békekísérletek

A központi hatalmak a háború második évében komoly békekísérleteket tettek 1915 végén már komoly forradalmi jelek mutatkoztak Oroszországban, Azonban a megindult béketárgyalásokat megszakította Lengyetország függetlenségének proklamálása, mely olyan hatással volt Oroszország belügyeire, hogy a németbarát Stürmer megbukott és a szélsőséges nacionalista Trepov következett. Később a cár kezdeményezésére újabb béketárgyalások indultak meg, de ennek véget vetett a március 14-én kitört pétervári forradalom, amelyet titkos angol kezek irányítottak.

Sikertelen volt a *központ*) hatalmaknak 1916. telén. tett békeajánlata is.

Nem vezetett eredményre az a béketörekvés sem, amelyet Wilson közvetített 1917 január végén, mint ahogy eredmény nélkül maradt XV. Benedek pápa békeszózata is.

Komofy békekísérlet indult meg Ausztria-Magyarország részéről IV. Károly király kezdeményezésére, aki a belga hadseregben szolgáló sógora, Sixtus pármái herceg révén levelet küldött Poincarénak, melyben ígéretet tett az Elezász Lotharingiára vonatkozó francia igényeknek megvalósítására. A francia és angol kormány örömmel fogadta az osztrák-magyar különbéke tervét, de Sonnino, olasz külügyminiszter tiltakozott ellene. Ez sem sikerült és a háború folyt kimerülésig.

XIV.

Az orosz hadicélok az olasz had- üzenet oka.

Franciaország hadicélja — szerintünk — Erszész Lotharingia volt.

Angliának Európán kívüli hadicéljai voltak.

Voltaképen azonban mindketten Oroszország érdekeiért, az oroszok beugratására viseltek háborút.

Paleoque írja emlékiratában, hogy amikor újévi üdvözlete alkalmával — még a háború előtt — megkérdezte Sasanowot, hogy mik is tulajdonképen Oroszország hadicéljai?, az orosz külügyminiszter ezt válaszolta: Ausztria-Magyarországnak el kell tűnnie a föld színéről.

Mindazonáltal az oroszok sokáig, még a szövetségeik előtt is, titkolták hadicéljukat, amelyet csak 1915 április 15-én hoztak az oroszok szövetségeik tudomására, de e hadicélok a világ közvéleménye elé csak 1923-ban kerültek nyilvánosságra, egy Münchenben megjelent könyvben, szerzője Konrád volt bizalmasa, egy Novak nevű hírlapíró, aki nem tudni, honnan szerezte meg a hozzávaló adatokat, s noha több oldalról tiltakoztak, hogy a könyvben foglaltak nem teletnek meg a valóságnak, az angol külügyi hivatal elismerte hitelességét.

Ugyanis a könyv szerint 1915. április 15-én az oroszok az angol külügyi hivatalhoz egy memorandumot intéztek, amelyben ismertették Oroszország hadi céljait. A memorandum aláírói között Massaryk menekült cseh tanár is szerepelt.

Az orosz hadi célok nagyjában vázolja ezek szerint a következők.

Az orosz csapatok Magyarország keleti részét átkaroló mozdulattal — miközben lehatolnak Nyíregyházaig is — meghosszabbítják frontjukat, a szövetséges román csapatok támadó vonalával, amelyhez természetesen a szerbek is csatlakoznak.

Nyíregyházától pedig korridort vágnak Csehországig, ahonnan aztán birtokba veszik Nyugatmagyarországot is és Ausztria északi részét, amelyet a cseheknek adnak, Ausztria déli részét az olaszoknak hagyják úgy, hogy Magyarországnak csak éppen annyi maradt volna, amelyben Budapest és a Balaton vidéke elfér. Kárpótlásul meghagyják Magyarország „függetlenségét”. Az utóbbi azonban kétséges lett volna, állítólag Magyarország élére kiszemelt orosz kormányzó ma is él.

Ezek szerint Magyarországot elosztották volna, még pedig a következőképen:

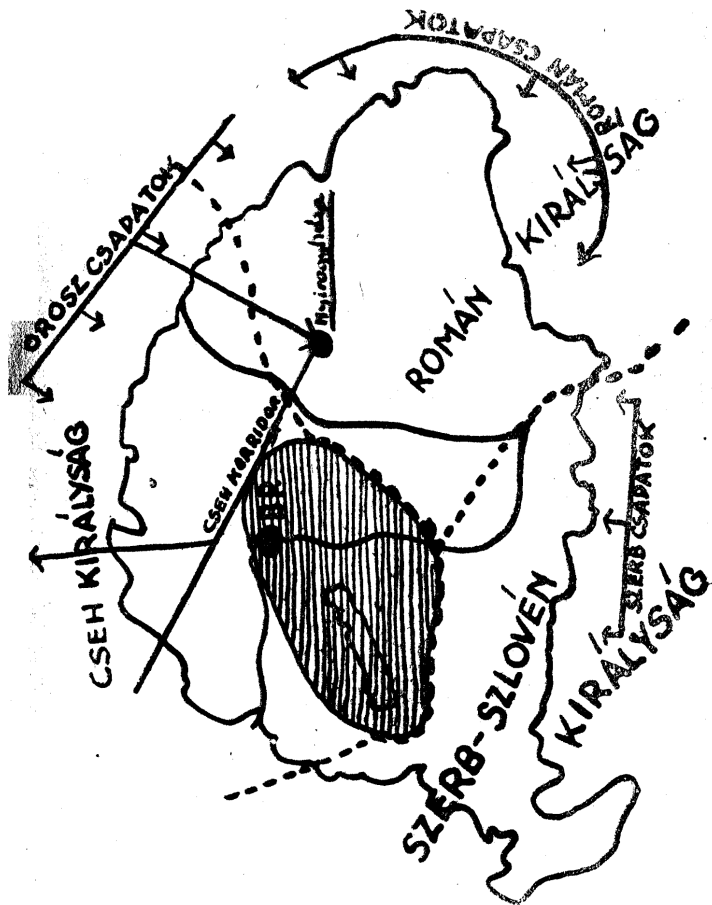
Csehország, mivel ragaszkodik, hogy királyság legyen, Felsőmagyarországgal, Ausztria északi részével, stb. együtt kap egy orosz nagyherceget királynak.

Románia megkapja Erdélyt. A trónörökös pedig feleségül vesz egy orosz nagyhercegnőt.

Szerbia megkapja a Bánátot, Horvát-Szlavonországot, Bosznia-Hercegovinát, stb. és a trónörökös — a közelmúltban meggyilkolt Sándor szerb király — szintén orosz nagyhercegnőt vesz el feleségül.

Az orosz haditervek megalkotásában nagy része volt Massaryknak és a cseh emigrációnak és mint-

Orosz hadicélok

A vonalazott terület „független” Magyarország

hogy akkor még Oroszország hatalmas volt és monarchikus államforma, a csehek a royalisták szerepében tetszelegtek. Jellemző *azonban*, hogy amikor Oroszország napja lealkonyult és a nagy köztársaság, Amerika is belépett a háborúba, a csehek hamar átvedlettek republikánusokká.

Az angolok, amikor az orosz terveket megismerték, nagyon megijedtek, fenyegetéssel belekényszerítették az eddig semlegességet tanúsító Olaszországot a habomba. Tudtára adták az olasz kormányoknak, hogy ha Olaszország vonakodik hadat üzeni a központi hatalmaknak, akkor bombázni fogják az olasz partokat. Ugyanis, mivel az angolok féltékenyek voltak az oroszokra, az volt, a tervük, hogy ne az oroszok, hanem az olaszok legyenek azok, akik előbb érkeznek Budapestre, Mindez azonban még a gorlicei áttörés előtt (1915. május 1.) történt, a gorlicei áttörés után az oroszok reménye lanyhult, de végül is az olasz hadüzenetnek, az orosz hadicél volt az oka.

XIV.

A hármasszövetség felbomlása Összeomlás.

Ferenc József halála (1916.) után megrendült a Monarchia belső rendje.

1918. október 27-én a pacifista Lammasch került Ausztria miniszterelnöki székébe. Az osztrák-magyar külügyminisztérium vezetését ifj. Gróf Andrássy Gyula vette át, aki apja, id. Andrássy Gyula gróf álta! létrehozott hármasszövetséget Ausztria-Magyarország részéről felbontotta. De mindennek közvetlen előzményei voltak, amelyek tragikus gyorsasággal peregtek le. Ugyanis a hosszú hadjáratnak meg volt a hatása valamennyi hadseregére és minden ország polgári társadalmára. Azonban, míg az entente országában csak rövid ideig jelentkezett e háború-ellenes mozgalom, amelyet mindjárt el is nyomtak, addig a hármasszövetség országában a politika és katonai hatalom közötti egyetértés teljesen megbomlott.

Ausztria-Magyarországnak a nemzetiségi kérdés okozott nagy gondot. A kormányok az egyes államokban egymást követték és tehetetlenek voltak a forradalmi eseményekkel szemben. A politikai és társadalmi egyensúly megingott. A szocialisták sztrájkokkal igyekeztek hatni a kormányra. A sajtók radikális és pacifista része mind bátrabb lett. Az Oroszorszá-

got megszálló seregek között felütötte tejét a bolsevista agitáció. A katonaszökevények száma megsaporodott. A katonai zendülések, Ludendorf, Rattkesburg, Bécs, Pola, Cattaro, stb. a fegyelem felbomlását mutatták. Ezeknek nyomására a spaai főhadiszálláson II. Vilmos vezetésével tanácskozás folyt, melynek eredményeként a császár megbízásából Hintze külügyi államtitkár felkérte a holland királynőt a béke közvetítésére. Az entente azonban visszautasította.

A románokkal kötött bukaresti béke után, az elkeseredett bolgárok fegyverszünetet kötöttek az ententével. Ilyen kéréssel fordultak Wilsonhoz a Monarchia és Törökország, majd később Németország is. Wilson azonban a 14 pontja alapján a Monarchiának azt válaszolta, hogy Csehszlovákiát és a délszlávokat hadviselő feleknek ismeri és így ezek részére nemzeti különállást követel, amire Károly elrendelte Ausztria föderalizálását. Tehát megkezdődött a bomlás.

Németországnak pedig azt üzenté Wilson, hogy csak akkor hajlandó a németekkel tárgyalni, ha a császár távozik a helyéről!

Magyarországon Károlyi Mihály és hívek azt hirdették, hogy egyedül ők tudják a háborút liquidálni.

Mozgolódtak a nemzetiségek. A horvátok betörték Fiúméba.

Október 28.-án, Prágában a Szent Vencel téren kikiáltották a független csehszlovák köztársaságot.

Október 30.-án, 31-ére virradó éjjel pedig Magyarországon tört ki a forradalom.

Németországban is kitört a forradalom, amely a kiélti matrózok lázadásával kezdődött. A német fejedelmek egymásután mondtak le és Vilmos császár-Hollandiába menekül!

Mindezek ellenére sikerült Ausztria-Magyarország nevében Weber tábornoknak 1918. október 31-én fegyverszünetet kötni az ententével. Eszerint a Monarchia leszerel és igen mérsékelt fegyveres erőt tart fenn, továbbá 15 napon belül eltávolítja a német csapatokat. A hadifoglyokat és internáltakat viszonzóság nélkül szabadonbocsátja. Ez az úgynevezett Diaz-féle fegyverszünet, amely Magyarország területét közvetlenül nem érintette.

Károlyi Mihály és társai azonban Magyarországra nézve ezt érvénytelennek mondták ki. Károlyi, Jászi Oszkár, Bokányi Dezső és Hatvani Lajos 1918. november 5-én Belgrádba utaztak, Franchet d'Esperay-hez, aki nem méltányolta entente barátságukat és szigorú feltételeket szabva azt kívánta, hogy az entente seregeinek szabad útja legyen az országban. Néhány nap múlva minden oldalról beözönlött az ellenség.

Ezek után következtek a páriskömyéki békék, melyek a hármasszövetség tagjaira nézve igen szomorú fordulatot jelentenek hazájuk történelmében.

Ezeket a békéket a békekonferenciák előzték meg, amelyeken azonban csak a győzők lehettek jelen. Ezeknek a békeszerződéseknek az a hibája, hogy a múltra vonatkoznak. Már pedig a békeszerződéseket nem a múltra, hanem a jövőre kell építeni. E békeszerződéseknel liquidálni kellett volna a múltat.

Ennyit a békeszerződésekről. Mivel ez már nem tartozik szorosan tanulmányunk tárgyához, de meg kellett említenünk, mert ezeknek a tragikumai is, mint sok más történetnek, 3 múltban van a gyökerük és általában a hármasszövetség szempontjából megemlítésre méltó azért is, hogy a békeszerződéseket a hármasszövetség tagjának együttesen kellett volna ellenfeleikkel megkötniük, mint ahogy azt az 1879. október 7-iki Németország és Ausztria-Magyarország

közötti szerződés első cikke mondja: „...ennek megfelelően a békét csak közösen és egybehangzóan megkötni.”

Ezért követte el ifj. Andrássy Gyula is a taktikai hibát, amikor felbontotta a hármasszövetséget Mert eltekintve attól, hogy a hármasszövetség egységesen még legyőzve is erősebb lett volna, mint külön-külön, Magyarország szempontjából is jobb lett volna, ha mint a hármasszövetség tagja tárgyai ellenfeivel.

Ugyanis a trianoni békeszerződés megkötésénél az ententenek Németország volt a fontos, őt akarták tönkretenni és ezért van az, hogy az 1920. június 4. trianoni békeszerződésnek semmi köze a mi VÍSZQ-nyainkhoz. Minden egyes pontja elárulja a magyar viszonyokról való tájékozatlanságát, mert a Paris környéki békék megalkotásánál Németország volt a fontos, már pedig Németország nem tehet arról, hogy ha ő feláll, eltűnnek a háta mögött ülők.

Mindezekből láthatjuk, hogy egyes nemzetek hatalmi vágya és néhány lelkiismeretlen hisztérikus politikus mily veszedelmet tudott előidézni az emberiségre. Megdönthetetlen bizonyítékaink vannak az 1938-ban megindult világháború okaira vonatkozólag is, amelyek a tengelyhatalmakat tisztázzák a történelem ítélszéke előtt. Ez azonban már más lapra tartozik és első fejezete lesz majdan egy másik könyvnek, amikor az új Európa felépítésének kötetét írja meg a történetíró.

Ádám T. István műveinek ismertetése.

Az eseményt látni — kevés. Érezni kell! Helyes suiyeiosztással viszonyítani egymáshoz a részletet az egészszel, ez jelent tökéletes és hű esemény-feltárást. A történelem, a geopolitika, etnográfia érdekes tudnivalója és egymásraható közös függőségi vonala csak akkor válhat nyílt és szemléletes, meggyőző és tárgyilagos okfejtéssé, ha a fogantatás a hozzáértés, koncepció, távlat-keresés, higgadt s tárgyilagos mértéktartás jegyében történt. Bármelyik kellék hiánya erős ürt jelez.

A valóság hideg szemlélete, az összefüggések világos levezetése, pallérozottság, mint legfőbb követelmény lép fel a múlt, vagy a jelen eseményeinek feltárásánál. Nem mulandó megnyilvánulások alapján itéi a Holnap. Hanem a résznek és egésznek közös eredője nyomán tör pálcát, vagy fon glóriát a Múlt felett a Jövő.

Ádám T. István, a fiatal geopolitikus és katonai szakíró érdeme — mindenekelőtt, — hogy a történelem preciziós óraművén aratott mutatóként jelzi az idő forgásának állomásait és jelenségeit. És még egy: színes íráskészségével, totálfénybe reflektorozza a miliót, a szereplőket és mint a történelem jóérezkű riportere tárja fel és beszél nagy események eddig háttérben tartott diplomáciai tárgyalásairól, külügy-minisztériumi dosszierek és levéltárak titkairól, úgy ahogy egy eleven színestollú riportert szól az újság olvasóhoz: eredetien és érdekesen.

F könyv íróiának első nagy sikerű munkája. A

személyes élmény és tanulmányok alapján megírt „Nyugatmagyarországi felkelés története” volt. Ádám T. István, az akkor még diák, állt őrt a nyugati határokon a legendáshírű felkelő társaival, hogy a magyar haza egyetlen rögszeme se kerüljön idegen uralom alá. Ennek a hazafiúi fellángolásnak prózai eposza a „Nyugatmagyarországi felkelés története”, amely a magyar történelem legújabb korszakának egyik nélkülözhetetlen történeti forrásmunkája.

A „Soprontól-Munkácsig” és a „Vérző Ruszinszókó” című nagyszerű, többeszes kiadásban elfogyott könyvek Kárpátalja népének rendíthetetlen magyar érzését és dicső harcát cseh elnyomóik ellen, valamint a Rongyos Gárda haláltmegvető hőstetteiről számol be hiteles módon ugyancsak személyes élmények nyomán.

Röviddel ezelőtt megjelent izgalmasan aktuális könyve: „U. S. A. és a háború”, páratlan, a magyar sajtó által is dicsérőleg kiemelt, sikere bizonyítja, hogy Ádám történeti kórbonctan kése borotvaéles és habozás nélkül az operatőr biztonságával nyitja fel az angol-szász uralom kacsaringós és üzleti szellemtől hajtott organizmusának artériáit.

De Ádám I. István történelmi felkészültségének legjobb illusztrátora a „Világháború okai”, a „Hármaszövetség története” alcímet viselő, nagyszabású mű, amellyel a szerző a Magyar 'Külügyi Társaság pályadíját nyerte. E könyv több, mint történelmi tanulmány! Felelet-adás az 1914-es világháború előidézésének „miért?” kérdésére.

E kitűnő művekhez méltán sorakozik a most kiadásra kerülő „Széchenyi kapitány úr”, a legnagyobb magyar katonai pályafutás történeti munkája, valamint az „Ukrán kérdés” érdekes és izgalmas felvázolása,

hl.

TARTALOMJEGYZÉK.

József kir. herceg előszava	5
Előszó.	7
I. Előzmények.	9
II. A berlini szerződés es a hármasszövetség megalakulása.	13
Olaszország csatlakozása. Újabb szövetségesek	18
Bismarck koncepciója.	20
III. Fordulat a német külpolitikában, II. Vilmos trónralépése.	21
Újabb angol szövetségi ajánlatok. Viktória halála.	24
VII. Edward trónralépése. A bekerítő politika kora	26
A hármasszövetség megrendülése.	29
Az osztrák-Magyar Monarchia belső bajai. Az angol diplomácia sikere.	35
Az algécirasi konferencia és a hármasszövetség ellenhúzásai.	55
A balkáni kérdés. Bosznia-Hercegovina annektálása.	39
V. VII, Edward halála. Az 1911-es marokkói válság.	44
VI. Lázás iovábbkészülődés a világháborúra. A balkáni háborúk.	4t
A hármasszövetség belpolitikai helyzete. Entente hadikészülődések.	52
VII. A háborút szító „békekonferenciák”, az orosz cár üzenete Szerbiának. Suhornlinow hadügyminiszter nyilatkozata a Birsevie Bjedamostban.	54
Egyenetlenségek a hármasszövetségben.	56
VIII. Az orosz cári család romániai látogatása és az ezzel kapcsolatos erdélyi autókirándulás. Ferenc Ferdinánd meggyilkolása.	57
Hadüzenet előtti események, Gróf Tisza István magyar miniszterelnök elleni a héberül.	59

IX. Az Osztrák-Magyar-Monarchia jegyezeke Szerbiához.	63
X. Világháború.	66
A nyugati harctér 1914—1918. (Vázlat).	67
A keleti harctér 1914. őszén. (Vázlat).	71
XI. A központi hatalmak öt kitörése.	74
Az amerikaiak beleavatkozása és a németek korlátlan búvárhajó harca.	78
Békekísérletek.	80
XIII. Az orosz hadicélok, az olasz hadüzenet oka.	81
Orosz hadszíntér. (Vázlat).	85
XIV. A hármasszövetség felbontása, összeomlás.	36
Ádám T. István műveinek ismertetése.	91
Tartalomjegyzék.	93

A SZERZŐ EDDIGI MŰVEI

A nyugatmagyarországi felkelés története. (5,000 példány elfogyott).

Soprontól—Munkácsig. (10.000 példány elfogyott).

Vérző Ruszinszkó. (25.000) példány elfogyott).

U. S. A. és a háború. (Még néhány példány kapható.).

Előkészületben:

Magyarország kormányzói (Történelmi mű).

Széchenyi kapitány úr. (A legnagyobb magyar katonai pályafutása).

Kék-sárga mezőben arany szigony. (Az ukrán kérdés).

F. k. Ádám T. István.

Róna Ferenc, Budapest